

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI
MUHASEBE-FİNANSMAN BİLİM DALI

**KREDİ KURUMLARINDA RİSK ÖLÇÜMÜ
DEĞERLENDİRİLMESİ ve STRATEJİK
YÖNETİMİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet Sait KAVURMACI

Danışman: Prof. Dr. Niyazi BERK

İSTANBUL, 2004

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

GİRİŞ.....	1
1. FİNANSAL PAZARLARDAKİ GELİŞMELERİN BANKACILIK RİSKİNE ETKİLERİ	3
1.1. Genel Açıklama	3
1.2. Bankacılıkta Başarısızlık Nedenleri.....	5
1.2.1. Bankacılık Krizlerinin Sonuçları	8
1.2.2. Makro Ekonomik Etkiler	9
1.3. Finansal Skandallar	10
1.3.1. Sumitomo Bank	10
1.3.2. Barings Bank	13
1.3.3. Metallgesellschaft	14
1.3.4. Daiwa Bank	15
1.3.5. Orange Country	15
1.4. Banka Birleşmeleri ve Yeniden Yapılandırmanın Sektör Riskine Etkileri.....	17
1.5. Bankalarda Varlık ve Borç Yönetiminin Risk Yapısına Etkileri.....	19
1.5.1. Ürün ve Hizmet Yapısındaki Değişmelerin Sonuçları.....	19
1.5.2. Banka Yönetim Yapısındaki Değişmeler.....	21
1.5.2.1. Varlık Yönetimi	22
1.5.2.2. Sermaye (Kaynak) Yönetimi	23
1.5.3. Aktif-Pasif Yönetiminin Türkiye'deki Gelişimi	25
2. KREDİ KURUMLARINDA RİSK YÖNETİMİ	27
2.1. Genel Açıklama	27
2.2. Likidite ve Risk Dengesi	28
2.3. Risk Türleri ve Yönetimi.....	31
2.3.1. Faiz Oranı Riski	33
2.3.2. Kambiyo Riski	34
2.3.3. Kredi Riski.....	34
2.3.4. Operasyon Riski.....	35

2.3.5. Yasal Düzenleme Riski	36
2.3.6. Menkul Kıymet Riski	37
2.3.7. Likidite Riski	37
2.3.8. Sistematik Risk	37
2.3.9. Takas ve Ödeme Riski	38
2.3.10. Piyasa Riski	38
2.4. Kredi Riski Yönetimi	39
2.4.1. Kredilendirme Prensipleri	40
2.4.2. Kredilendirme Süreci	41
2.4.3. Kredi Riskinin Sınırlandırılması	43
3. AVRUPA BİRLİĞİNE ENTEGRASYON AÇISINDAN BANKALARDA	
RİSK YÖNETİMİ.....	47
3.1. Avrupa Birliğinde Bankacılığın Yapısı	47
3.2. Türk Bankacılık Sisteminin Yapısı	48
3.3. Türk Bankacılık Sisteminin Abne Uyum Açısından Riskin Minimizasyonu	50
3.4. Basel Düzenlemeleri Işığında Bankalarda Risk Yönetimi	52
3.4.1. Basel Düzenlemeleri	52
3.4.2. Sermaye Yeterliliğinin Denetimi	55
3.4.3. Türkiye’de Risk Yönetimi Çalışmaları	67
SONUÇ.....	71
KAYNAKÇA.....	73

GİRİŞ

Dünya'da ve Türkiye'de finans sektörü bir değişim süreci yaşamakta, özellikle liberalizasyon, deregülasyon, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler bu değişimi gerektirmektedir. Değişim süreci finansal kuruluşlar açısından rekabeti artırmakta, artan ve çeşitlenen risk kar marjlarını daralanmasına yol açmaktadır. Böylece kredi kurumları, yapılarını yeniden gözden geçirerek reorganizasyona gitmektedirler.

Yeniden yapılanma çalışmaları verimliliği arttırmaya, sermaye ve diğer kaynakları en optimal bir şekilde kullanmaya, risk yönetim sistemleri geliştirmeye, aktif kalitesini yükseltmeye, yeni ürünler sunmaya, karlılıkları artırmaya, maliyetleri ise düşürmeye yönelik önlem ve çabaları içermektedir.

Değişim ve dönüşüm süreci Dünya'daki her finansal sistemi ve her ülkeyi kendi özellikleri açısından ve küreselleşmeden alınan pay ile orantılı olarak farklı değişim söz konusu olmaktadır. Gelişmiş ülkelerde daha liberal bir yapının hakim olması dolayısıyla bir yandan gelişim ve değişimler önemli ivmeler kazanırken; diğer yandan liberal politikalar mevcut eğimleri destekleyici, hatta zorlayıcı hızlandırıcı etimed yapmaktadır.

Gelişmekte olan ülkelerde ise mevcut yapılar dönüşüm ve değişim eğilimleri karşısında direnç göstermekte, kısa dönemli zorlayıcı önlemler zaten kırılabilirliği yüksek olan finansal sistemi baskı ile karşı karşıya bırakarak krizler ve istikrarsızlıklar meydana getirmektedir. Sermaye akışının gelişmiş piyasalardan gelişmekte olan ülke piyasalarına doğru yöneldiği dikkate alınırca, gelişmekte olan piyasalarda yaşanan değişmelerin gelişmiş piyasaları da tehdit olasılığı da ortaya çıkmaktadır.

Finansal piyasalardaki değişim ve dönüşüm diğer ülkelerde olduğu gibi Türk finansal sistemini de etkilemekte, hatta 1999 yılından itibaren IMF'nin zorlamaları BIS Prensipleri, AB Direktifleri, uluslararası düzenlemeler ve enflasyonu düşürmeye odaklanmış istikrer programları kapsamında alınan tedbirlerle diğer finansal sistemlere yaklaştırmaktadır. Söz konusu düzenleme ve önlemler Türk bankacılık sisteminde özellik arzeden yapısı nedeni ile ek olarak farklı etkilerin yaşanması beklenmektedir.

Türk Bankacılık Sistemi 2000 yılına kadar yüksek enflasyona ve kamunun artan iç borç talebini karşılamaya endekslenmiş bir kamu finansman yöntemine odaklanmıştır. Enflasyon mali sistemde işlem hacminin suni olarak artmasına neden olmuş, finansal aracılık faaliyetlerini olumsuz yönde etkilemiştir. Yüksek enflasyon ortamında ne sağlıklı kaynaklar yaratılabilmiş, ne de bu kaynaklar etkin bir biçimde dağıtılabilmştir.

Öte yandan finansal aracılık fonksiyonunun yetersizliği finansal sistemin büyümede başka kaynaklara yönelmesi sonucunu doğurmuş, böylelikle güvenin azaldığı yanlış bir yapılanma meydana gelmiştir. Tasarrufların sınırlı bir düzeyde kaldığı bu ortamda finansal kaynakların kalitesi önemli ölçüde bozulmuş, kaynakların vade yapısı genellikle kısa vadede yoğunlaşmıştır. Bu da kredi kurumlarının riske karşı duyarlılıklarını artırmaktadır.

Ticari bankalarda risk yönetimi konulu bu çalışmanın birinci bölümünde finansal pazarlardaki değişmelerin bankacılık risk yapısına etkileri incelenmektedir.

İkinci bölümü kredi kurumlarının karşılaştıkları risk unsurları irdelenmektedir. Risklerin türleri ve herbir risk türünün bankacılıktaki etkileri, etkin risk yönetimi ve riskin sınırlandırılması ya da ortadan kaldırılması için alınması gerekli önlemler üzerinde durulmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde Avrupa Birliği'ne uyum açısından Türk Bankacılık sisteminin risk yapısı, Basel komitesinin bu alandaki düzenlemeleri ve bunun Türk Bankacılık sistemine etkileri incelenmektedir.

Sonuçta çalışmanın özeti ve değerlendirilmesi yapılmaktadır.

1. FİNANSAL PAZARLARDAKİ GELİŞMELERİN BANKACILIK RİSKİNE ETKİLERİ

1.1. GENEL AÇIKLAMA

Stratejik planlama sistemlerinin uzun bir geçmişi vardır. Söz konusu sistemler her alanda gelişmelerini etki-tepki mekanizmaları içerisinde sürdürmekte ve karşılaştıkları çeşitli ortam ve koşullara uyum sağlamaktadır. Medeniyet ilerledikçe bu sistemler arasında ekonomik sistemler önemini arttırmış, savaşlar, göçler ve hatta ülkelerin stratejik planlama ve anlaşmaları bile ekonomik çıkarlar ve beklentiler göz önüne alınarak yapılmıştır. 19. yy. Kadar Ekonomik sistemler ve klasik kurumları ihtiyaçları karşılamış ancak ihtiyaçların karmaşık bir yapı göstermesiyle birlikte, ekonomik alt sistemlere ve tamamlayıcılara ihtiyaç duyulmuştur. Finansal Sistemde bu ihtiyaç doğrultusunda ekonominin bir alt sistemi olarak ortaya çıkmıştır. Söz konusu sistem gereksinimleri doğrultusunda klasik kurumların dışında yeni kurumları ortaya çıkarmıştır. Finansal Sistem ülkelerin gelişme düzeylerini belirleyen önem, özel sahip güven odak düzenleme ve uygulamalar bütünüdür.

Finansal sistemin temel fonksiyonları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

- Ödemelerin gerçekleştirilmesi
- Kaynakları derlemek
- Toplumun refahına sunmak
- Transfer
- Riski yönetmek
- Veri ve enformasyon üretimleri
- Müşteri danışmanlığı

Finansal sistemdeki kurumlar genel ekonomi ve finansal yapıları bankaların önemli ve işlevsel kurumlardır. Ekonomik ve finansal göstergeler de çok önemli bir yere sahiptir. Bir çok çalışma ve araştırmalar bize Bankaların piyasaları etkileyen en önemli aktör olduğunu söylemektedir.

Piyasada şekillenen sistemin, sağlıklı bir şekilde işlemesi kurumlar veya bireyler açısından birçok organizasyonun işlevlerini tam olarak yerine getirmesine olanak sağlar.¹

¹ MERTON R.C., BODİE Z. "A Conceptual Frame Work for Analyzing the Financial Enviorement." D.B.Crane et.al. The Global Financial System – A Functional Perspective, Harward Business Schooll, 1995

Ekonomik açıdan piyasa Alıcı ve Satıcıların birbirleriyle karşılıklı iletişim içinde oldukları ve gerekli şartlar oluştuğunda değişimin yapıldığı teorik ve sanal bir yer olarak tanımlanır.² Bir ülkenin sınırları içinde yerel işlemler gerçekleşiyorsa iç piyasa (domestic market), işlemler ülke sınırları dışına taşıyorsa buna uluslararası piyasa (International Market) denmektedir.

Finansal pazarlar yönetsel ve yasal kurallar çerçevesinde fon kullanım ve arzlarını düzenleyen kurumlar ile akışı sağlayan araç ve işlemlerin bütünü şeklinde tanımlanabilir.

Finansal pazarlarla ilgili temel taraflar aşağıda sıralanmaktadır;

- Fon Arz ve talep (Tasarruf Sahipleri ve Yatırımcılar)
- Yatırım ve Finansman Araçları
Pay senedi – Tahvil – Para – Mevduat – Kredi
- Finansal Kurumlar
- Düzenlemeler (Yönetsel – Yasal)

Finansal pazarlarda adı geçen fonlar genel anlamda kredi olarak ifade edilebilir. Kredilerin vadeleri mali piyasaların alt piyasaları olan para ve sermaye piyasalarını şekillendirir. Kısa vadeli (1 yıla kadar olan) kredi hareketleri para piyasası faaliyetleri arasında sayılırken, orta ve uzun vadeli (1 yıldan uzun olan) kredi hareketleri de sermaye piyasaları faaliyetlerini oluşturur. Kredi arz ve talebi esasen her iki piyasaya da herhangi bir kısıtlama olmadan geçiş yapabilir. Kredi akımını Faiz oranları dengelemekte, faiz oranlar her iki piyasayı da etkileyerek kredi kullanımını belirlemektedir.

Para piyasasında vade 1 yıl araçları ise, nakit, çek ve senetlerdir. Buna karşı sermaye piyasasında vade 1 yılda uzun yatırım araçları ise pay senedi ve tahvildir. Sermaye piyasasından sağlanan krediler, işletmelerin Duran varlıklarını finanse ederken para piyasalarından sağlanan krediler işletme bilançosundaki varlıkları finanse etmektedir.

Kredi kurumları fonksiyonları gereği ağırlıklı olarak organize para piyasalarında faaliyet göstermekte, işlevleri birikmiş fonları, belirsizliği (risk) yöneterek, getiri ve güvence unsurlarıyla birleştirerek toplamak, buna karşılık toplanan bu fonları vade ve bilgi yönetimi yoluyla ihtiyaç duyanlara birçok farklı proses ve şartlar dahilinde aktarmak olarak ifade edilebilir. Kıt olan kaynakların el değiştirmesi ve el değiştiren bu kaynakların sistem içinde güvenli olarak dolaşabilmesi finansal sistemin temel kurumu olan bankaların

² İMKB Araştırma, Yayın ve Eğitim Müdürlüğü “Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu” Temmuz 1993, s.1.

temel görevidir. Fon akımların iki yönlü olması ve fon arz edenlerin fonlarını sürekli sistemde tutma isteğinin belirsizliği fiyatı ile orantılıdır. Fon arz edenler ayrıca kaynaklarını koruma konusunda duyarlıdırlar.

Finansal sistemde fon toplama ve bunu ekonomik faaliyetlerin olan bankalar altında önemli bir güven unsurudurlar. Fon transferleri sırasında kredi kurumları, ekonomide birçok konuda belirleyici rol oynamakta ve ödemeler sisteminin çalışmasını sağlamaktadır.³

Kredi kurumları özellikle kriz dönemlerinde para arzı konusunda bile önemli derecede belirleyici olabilmektedir. Finansal aracı olarak kredi kurumlarının temel fonksiyonları;

- Fon kapasitesi olan bir gruptan borçlanarak üretici ekonomik ünitelere kredi verirler.
- Yaygın şubeler aarsalığı ile varlıklarını yeterince çeşitlendirme olanağı elde ederler.
- Kredi kurumların varlıkları “Bilanço açısından değerlendirilmediğinde varlıklarda kerideler, kaynaklar da ise mevduat ve özsermaye ile yükümlülükleri arasında ödeme açısından farklılık oluştururlar.
- Kredi kurumları bilançonun pasifinde, mevduat yatırarak veya kredi vererek kaynakları sağlayanların banka hakkında sahip olduğu bilgilerden çok daha fazlasına sahiptirler.
- Böylece kredi kurumlarının yükümlülükleri ve borçları diğer finansal kurumlardan daha likit varlıkları ise daha az likittir. Bilanço mantığı ile aktif yüksek düzeyde likidi iken pasif daha düşük likid ise Banka Aktif-Pasif yapısında uyumsuzluk ve Aktif kalemleri arasında en önemli yeri tutan kredilerin riskinin ölçülmesi ve yönetilmesi sorunu önem kazanır.

1.2. BANKACILIKTA BAŞARISIZLIK NEDENLERİ

Bankacılıkta başarısızlık nedenleri aşağıdaki gibi özetlenebilir. “Mania, panik, çökme aynı sürecin üç aşamasıdır. Mania sırasında yatırımcılar paradan reel veya finansal varlıklara seçerler. Panik anında ise tersine reel veya finansal varlıklardan paraya yönelirler. Son aşama olan Panik sırasında ise istekle alınan tüm varlıkların (ev, arazi, hisse senedi, tahvil gibi) fiyatları büyük bir hızla düşerek tamamlanır. Böylece finansal krizler

³ KARACAN Ali İhsan, “Bankacılık ve Kriz” Creative Yayıncılık, 1997, s.16.

konjoktürün tepe noktasındaki dönüşün bir unsuru ve önceki genişlemenin kaçınılmaz bir sonucu olarak kabul edilir.⁴

Ayrıca literatürde krizleri gerçek ve gerçek olmayan krizler olarak ayıran yaklaşımlar da vardır. "Hisse Senedi, Gayrimenkul, Ulusal paranın değer yitirmesi veya borçlu bir hükümetin mali güçlüğü düşmesi yalancı krizler olarak tanımlanmakta olup, bir bankanın ödeyememe veya likidite kaybı finansal krizin yeterli koşulunu taşımaz. Krizin yeterli koşulu para stokunda öngörülme, ani ve büyük düşüşlerin olması ve Merkez Bankasının zamanlama ve büyüklük olarak önlemede başarılı olamaması.⁵

Bankacılıkta başarısızlığın temel elemanları şöyle sıralanabilir;⁶

- Kredi kurumların ödeme güçlerinde ve beklentilerde ani ve etkili değişiklikler olması konularında oluşan korku ve kaygılar.
- Yeterince likit olmayan varlıkların nakde dönüştürme çabaları sonucu faizlerde yükselme, varlık fiyatlarında düşme ve sonucunda oluşan likidite darboğazı.
- Kredi kurumlarının ödeme güçleri konusundaki endişeler sonucu Bankalara hücumun genel bir paniğe neden olması.
- Banka paniği, para arzının düşmesine yol açar. Bankalar likidite durumlarını iyileştirmek amacıyla açtıkları veya açacakları kredileri azaltarak rezerv/mevduat oranını artırırlar.
- Genel fiyat seviyesi, ekonomik faaliyet, güvensizlik dolayısıyla azalan para arzı ya da devir hızı nedeniyle düşmesi.
- Varlıklarda ve işletme karlarında önemli düşüşler iflesler ile sonuçlanan bir sürece yol açması.
- Varlık fiyatlarındaki ve genel fiyatlardaki düşme borç krizine yol açar. Bu düşüş Bankaların servetlerinde ve kredi teminatlarında olumsuz yönde önemli değişikliklere neden olması.

Yapılan araştırmalar sonucunda bankacılık krizleri yerel şartlara göre farklılıklar gösterse de temelde birçok ortak noktayı paylaşmaktadır.

⁴ KİNDLEBERGER C.P. "Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises" Basic Books, 1978

⁵ SCHWARTZ A.C. "Real and Pseuda-Financial Crises" Financial Crises and World Banking System, F. Capie-G.E. Wood Ed., Macmillan, 1986.

⁶ BORDO M.D. "Financial Crises, Stock Market Crashes and the Money Supply: Some International Evidence, 1870-1933" F. Capie-G.E. Wood, Ed, Financial Crises and the World Banking System, Macmillan, 1986.

Çeşitli ülkelerin bankacılık krizleri üzerinde yapılan araştırmalar kriz öncesi ve sonrasında makro ekonomik verileri incelenerek erken uyarı sinyalleri tahmin edilmiş. Söz konusu sinyaller aşağıda sıralanmaktadır.

- Döviz rezerv azalışı
- Yüksek reel faiz
- Düşük büyüme hızı ve
- Mal fiyatlarının düşmesi

Diğer bir çalışmada ise yukarıdaki faktörlere ek olarak aşağıdaki faktörler kriz nedeni olarak belirlenmiştir.⁷

- Enflasyonun aşırı artışı
- Sermaye çıkışlarının hızlanması
- Kredi kurumlarında likiditenin hissedilir azalışı
- Kredilerde hızlı artış kaydedilmesi
- Kredi kurumların finansal yapılarının bozulması
- Mevduat sigortasında orantısız artış

IMF'nin Bankacılık Krizlerine Özel İlgi

IMF Bankacılık Krizlerini çeşitli nedenlere bağlamaktadır.⁸ Duymakta ve krizlerin diğer ülkelere yayılmaması için istikrar politikası uygulamaktadır.

- Yetersiz yönetimliği,
- Kredi kurumlarının ekonomik şoklara karşı aşırı duyarlı olması nedeniyle,
- Yeni finansal ürünler, Finansal serbestlik ve rekabet nedeniyle bankaların aşırı risk üstlenmeleri,
- Sistemle Liberalizasyonun gerçekleştirilmesi ancak yeterli denetimin oluşturulamaması.
- Yasal düzenlemelerin yetersizliği,
- Finansal yapısı bozulmuş kuruluşların sistemde tutulmasının yarattığı problemler,

⁷ DEMİRGÜÇ Aslı-Kunt and Detragiache Enrica "The Determinants of Banking Crises: Evidence from Developed and Developing Countries" May 1997

⁸ ÖZDEMİR Ayşe, ÖZDEMİR Erkan "Bankacılık Krizlerinin Kritiği: Uluslararası Literatür açısından bir değerlendirme." Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 9, Ekim-Kasım 1999, s.55.

- Sağlam finansal yapı ve makro ekonomik düzen oluşturulmadan sermaye serbestliğine gidilmesi,
- Gayrimenkullere aşırı yatırım yapılması,
- Kredi müşterilere sunulan limitlerinin aşırı artırılması.

Finansal liberalizasyona hazırlıksız ve erken geçiş, bankacılık sistemi bilançolarındaki aktif-pasif vade uyumsuzlukları ve kur riskleri önemli riskler olsa da aslında sistem için en büyük tehlike Kredi risklerinde ortaya çıkmaktadır.

Spesifik (sözelimi turizm, tekstil vb.) sektörlerindeki sorunların yada bazı grup kredilerin geri dönmemesi nedeniyle bankaların likidite darboğazına girmelerine yol açmakta bu riskler yükselirken yaşanan genel ekonomik problemlerle artabilir. Böylece tavsiye kaçınılmaz hale gelabilir. Birçok ülkede sorunlu kredilerin belirlenememesi ya da eksik tespiti bankaların gelir ve özkaynaklarını olduğundan fazla göstermekte ve krizlere karşı zayıf yapılarını gizlemelerine yol açmaktadır.

1.2.1. Bankacılık Krizleri Sonuçları

Krizler öncelikle ilgili bankayı fakat aynı zamanda bankacılık sisteminde önemli sonuçlara yol açar. Krizin büyüklüğüne paralel olarak yayılmasına ve sonuçta bütün ulusal sistemde başarısızlıklara yol açar.

Krizler temelde bankacılık sistemini giderek finansal sistemi ve genel ekonomiyi etkiler. Temel etkiler şöyle sıralanabilir;

- Sisteme duyulan güvensizlik sonucu mevduat hızla çekilir.
- Kredi kurumlarının varlıkları yükümlülüklerini karşılayamadığı için süratle elden çıkarma zarara yol açar.
- Güvenli olduğunu hisseden diğer bankalara kaçış. Bu büyük bir çoğunlukla arz (mevduat) yönünde olmakla beraber, bankalarla olan ilişkinin sürekli olması düşüncesiyle talep (kredi) şeklinde de olmaktadır. Bu etki sonucu Bankacılık sisteminde ölçek değişiklikleri olabilmektedir.
- Kaliteye yöneliş, riskten uzaklaşma anlamında değerlendirilmelidir. Değerlendirme grubundaki bankalara bir yönelme söz konusudur. Aynı şekilde kredi kurumları riski düşük müşterilere yönelerek, kredi portföyünün riskini düşürmeye çalışırlar.

- Güvenin tüm sistem genelinde kaybolması krizin yayılması sonucu yatırımcıların kaynaklarını sistem dışına çıkarmasına yada daha güvenli olduğunu düşündükleri Devlet Tahvili gibi sabit getirili yatırım araçlarına çevirmelerine neden olabilir. Bu yönelim Bankaların kaynak sorununa ve böylece mevduata uyguladıkları faiz oranlarını yükselmesine yol açar. Bankalar mevduat faizleri yüzünden artan kaynak maliyeti kredi fiyatlarına yansıtarak kredi hacmini azaltırlar.

1.2.2. Makro Ekonomik Etkiler

Bankacılık Dünya finans sistemi içinde önemli bir paya sahip olup, bu pay sayesinde ekonomik politikalarda kamu otoritesi ile doğrudan etkileşim içindedir. Normal ekonomik şartlar da sadece denetim, gözetim ve faaliyetlerle ilgili yasal düzenlemelerde rol oynayan bu yakın ilişki, kriz dönemlerinde finansal piyasalardaki sorunların boyutuna göre rehabilitasyon dan tavsiyeye kadar giden, kamu otoritesinin isteği ya da zorunlu müdahaleler şeklinde gerçekleşebilir.

Öte yandan krizlerin bazı özellikleri ülkelere göre farklılık gösterse de; ortak özellikte faktörler şöylece sıralanabilir;

- Ekonomik istikrarsızlık
- Finansal sistemin zayıflığı
- Döviz kuru problemleri
- Makro ekonomik politikaların sürdürülebilirliği güçlüğü
- Ve politik çıkarların önem kazanması şeklinde sıralanabilir.

Özellikle A.B.D.'de 1934 yılında oluşturulan mevduat sigortası sistemi, 1923 finansal buhranı sonrası bankaların içine düştüğü çıkmazın bir sonucu olmuş ve liberalizmin beşiği sayılan A.B.D.'de önemli tartışmalara neden olmuştur. Sosyal ve ekonomik birçok maliyeti olan banka müdahaleleri genel anlamda aşağıdaki başlıklar altında özetlenebilir;

i- Sermaye Artırımı

Kredi kurumları problemlerini giderebilmek amacıyla banka dışından likidite verilmesi esasına dayanır. Amaç sermaye tabanını güçlendirerek, zararları ortadan kaldırmaktır. Sermaye artırımı şeklindeki operasyonlar farklı şekilde yapılabilmektedir:

- Mevduat Sigorta Fonu veya Merkez Bankası gibi Özel Fon kaynaklarından sağlamak,
- Kamunun bankaya sermaye benzeri uzun vadeli Kredi vermesi veya kamu garantili hisse senedi ihraç edilmesi,
- Tahvil veya benzer Hazine enstrümanlarının Bankaya kaynak olarak aktarılması,
- Donuk Aktiflerin Varlık Yönetim Şirketi benzeri kurumlar tarafından satın alınması yoluyla.

ii- Birleşme (merger) ve Devralma (acquisition)

Kamunun sorunlu olan bir Bankayı, problemleri, mali yapısı güçlü bir Banka içinde eritebilecek şekilde birleştirmesi ya da sorunlu olan iki Bankanın birleştirilmesi şeklinde görülmektedir. Birleşmeler sonrası önemli Kamu otoritesi tarafından önemli vergi avantajlarının sunulduğu da belirtilmelidir.

1980 A.B.D.'de yaşanan Banka dışı mevduat toplayan kuruluşlar (Saving & Loan Institution) krizi, 1990'lı yıllarda İsveç, Norveç Bankacılık krizleri ve Meksika Bankacılık reformları, 1998 Malezya Bankacılık düzenlemeleri birleşmelere örnek oluşturuyor. Birleşmeler kredi kurumlarına aşağıda sıralanan avantajlar sağlar.

- Ölçek ekonomisi avantajı sağlanması,
- Maliyetlerin azaltılarak verimliliğin artırılması,
- Pazar payının artırılması,
- Yeni kanallar ile müşteri erişimin artırılması, ürün çeşitliliği, çapraz satış,
- Sermaye yeterliliği rosyosunu artırılması sağlanan iç hacmi ve getiri artışı,
- Yeni iş modelleri ile sektör dinamiklerinin değiştirilmesi,

pyasa riskleri ile yine sık kullanılan enstrümanlar seçilmiştir. Uygulamada ise, özellikle de opsiyon veya opsiyon içeren enstrümanlar göz önüne alındığında, çok daha değişik risk yönetme stratejileri ve uygulamaları bulunmaktadır.

Bir sonraki bölümde "Mali Skandallar" başlığı altında, bu türev enstrümanlarının ne kadar tehlikeli olabileceğini gösteren yaşanmış olaylar incelenecektir. Türev enstrümanlar, ister korunma isterse spekülasyon amaçlı kullanılmış olsunlar, sahip oldukları kaldıraç özellikleri nedeniyle ortaya çıkacak kar/zararın büyük boyutlarda olmasına yol açmaktadırlar. Bu yüzden ehil olmayah kişilerin türevleri kullanması, özellikle de muhasebe ve MIS'in (Management Information System – Yönetim Bilgilendirme Sistemi) tam oturmadığı bünyelerde türevlerin kullanılması ve/veya üst

düzyer yöneticilerin konuya tam vakıf olmamaları durumunda, türev enstrümanları kurumların finansal bünyelerinin ciddi bir şekilde zarar görmesine hatta batmalarına bile neden olabilmektedirler.

1.3. FİNANSAL SKANDALLAR

Son 10 yıl içerisinde Dünyada ortaya çıkan mali skandallar incelendiğinde ortak yönleri, kişisel, hırs, yetersiz denetim ve etkin risk yönetimi sisteminin olmamasıdır. Mali skandalların bu çalışmada incelenme nedeni, bu skandallardan konu ile ilgili ders çıkarmaktadır. Çıkarılacak olan ders ise riskin nasıl yönetilmeyeceğidir. Risk yönetim sistemi kurulmaz ise türev enstrümanlarının yok edici etkileri açıkça hissedilir. Söz konusu skandalların finans piyasalarına sağladığı zararlar da mevcuttur. 1990'lı yılların ortasına doğru ard arda görülen milyar dolarlık bu mali felaketler, tüm finans otoritelerinin, akademisyenlerin, banka sahiplerinin ve denetim organlarının dikkatlerini risk yönetimi sistemlerinde yoğunlaştırmalarını sağlamıştır.

Aşağıda önemli mali skandallarla ilgili genel bilgiler verilmiştir.⁹

13.1. Sumitomo Bank

Sumitomo'nun raporlanan zararı \$1,8 milyar. Bakır forward yapıyor. Zararda put opsiyon* satarak da gelir elde ediyor. Delta-hedge yapmış oluyor ancak Gamma'yı hesaba katmıyor.** Bakır fiyatları çok düşüncü forward satıştan bir kazanırken putopsiyonlardan kat kat fazlasını kaybediyor. Burada üzerinde durulması temel noktalar.

⁹ Vedat GÜVEN, "Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemindeki Uygulamalar", Doktora Tezi, M.Ü. BSE, s. 30, İstanbul 2003.

* Zararda put opsiyon (out-of-the-money put option), kullanıldığı anda zararlı sonuçlanacak opsiyondur. Yani, put opsiyon için işlem fiyatının spot fiyatın altında olması, call opsiyon için ise işlem fiyatının spot fiyatın üstünde olması durumudur. Örneğin, Koç Holding hisse senedinin İMKB'deki fiyatı 30.000 lira iken 21.000 liradan satma hakkı zararda put opsiyondur. Koç Holding hisse senedinin borsadaki fiyatı 30.000'in altına indikçe ve 21.000 liraya yaklaştıkça, bu put opsiyon başabaş opsiyon (at-the-money put option) olmaya başlar.

** Delta hedge işlemi, spot fiyat değişimi ile opsiyon fiyatı değişimi arasındaki ilişkinin katsayısına göre ters yönde işlem yapmaktır. Örneğin, bakır fiyatı 4 birim düşerken söz konusu put opsiyonun fiyatı 1 birim artıyorsa, 100 ton bakır forward'ı satın 400 ton ilgili put opsiyon satışı yapmak, delta hedge işlemidir. Forward işlem için Sumitomo Bank uluslararası kredibilitesinden dolayı teminat ödemeyecek, diğer taraftan sattığı put opsiyonun primleri ise kendisine nakit girdisi yaratacaktır.

- i- Dünya bakır piyasası çok derin değildir ve Hamanaka piyasada yoğun bir işlem payına sahipti. Kendisine Mr. 5% deniyordu. Piyasa fiyatları dışında işlem yapmakla yani piyasanın altında satış, üstünde alış, veya çok yüksek miktarda opsiyonu tezgah üstünde nispeten ucuz fiyatla satmakla tanınırdı. Piyasanın dışındaki fiyatlarla işlem yapmak akla ilk olarak piyasayı yönlendirme amacını getiriyor. Ucuza opsiyon satmanın en önemli nedeni ise cari gelir yaratıp zarardaki pozisyonların nakit açığını karşılamaktadır.
- ii- Hamanaka çok zeki bir avukattı ve çok fazla çalışıyordu. Transfer tekliflerini reddediyor, çok saygı görüp hatta Başkan tarafından ödüllendiriliyordu. Yani ne yaptığını bilen bir kişi olduğu tahmin edilmekte ve çok geç saatlere kadar çalışmasının terfi beklentisi dışında bir nedeni olsa gerek.
- iii- Hamanaka, brokerlara Sumitomo adına işlem yapma yetkisi verdi ve Sumitomo'nun borçlanma kapasitesinin üçüncü taraflara kiraladı. Bu tür işlemler oldukça düşündürücü niteliktedir.
- iv- Hamanaka'nın işlemleri gittikçe karmaşık bir hal aldı, işlem tutarları büyüdü ve daha az şeffaf olmaya başladı. Bu gidişat 1993 yılından itibaren futures, opsiyon ve swap kullanımıyla daha da hızlandı. Bu tür işlemler kaldıraç sağlayan işlemlerdir.
- v- Hamanaka'nın işlemlerinin çoğu off-shore nitelikli, yeni kurulmuş ve nispeten küçük aracı şirketlerle idi. Bu şirketlerin işlem hacminin büyük bir kısmını Hamanaka oluşturuyordu ve bu şirketler aşırı derecede kar ediyorlardı.
- vi- Hamanaka pozisyonlarını önemli bankalardaki yüksek kredi limitleri sayesinde ön ödemeli swap işlemleri yaparak finanse ediyordu. Bilanço dışında var olan swap işlemleri ile likidite yaratılıyordu.
- vii- Hamanaka, aracı kurumlarda ve bankalarda hesap açmaya, kredi işlemlerine girmeye ve nakit ödeme emri vermeye yetkili kılınmıştı. Normalde koşullarda işlemlerde birden çok imza olması gerekir. İşlem yapan kişilerin ödeme emri vermesine hiçbir şekilde izin verilmemelidir.
- viii- Hamanaka, 177 Mayıs 1993'te, Sumitomo'nun bakır fiyatlarına halen çok yüksek riski varken yeni görevlere atandı. Bu atamadan sonra bakır fiyatları 30% düştü. 5 Haziran'da Hamanaka itirafta bulundu ve Sumitomo takip eden günlerde pozisyonların bir kısmını kapattı. 13 Haziran'da Hamanaka kovuldu ve Sumitomo son 10 yıl boyunca birikmiş olduğunu iddia ettiği \$1,8 milyar'lık zararı açıkladı.
- xi- Konu ile ilgili 7 kişi işten çıkarıldı, görevden alındı yada istifa ettirildi.
- x- Hamanaka 5 Hazirana kadar yalnızca bir kez, o da Londra'ya seyahat etmişti. Yani

görevinin başından ayrılamamıştı.

Söz konusu zararın 10 yıl boyunca kamuoyu ve dışsal denetim organlarından nasıl saklandığı ise aşağıda izlenen stratejilere bağlıdır.

Bu zarar 10 yıl boyunca saklandı?

Zararın çok büyük kısmı 1993 yılında gerçekleşti.

Yetkili olmadan açtığı hesaplarda sakladı.

Sumitomo'nun hesaplarında kalan otorize işlemlerdeki kar-zarar, limitlerinin üstünde değildi.

Otorize olmayan işlemler Sumitomo'nun ismini zedeleyen işlemlerdi. Sumitomo'nun adına işlem yapmaya yetkili broker şirketler çok yüksek kaldıraçlı işlemler yaparken, Sumitomo yalnızca spot ve futures işlemi yaptığını sanıyordu.

Muhtemelen üst yöneticiler riskin büyüklüğünü anlamaya yetecek kapasiteye sahip değildiler.

Üst yönetim bazı sözleşmeleri tam incelemeyen imzalamış olabilir.

Nakit ödemeleri saklamak daha zordur. Sumitomo, Hamanaka'nın bazı raporları yanlış düzenlediğini söylemişti. Hamanaka'yı da ele veren neticede bir nakit ödemedir.

Ekstrelerde bir tutarsızlık farkedilmemişti. Eğer ekstreler dikkatlice okunsaydı, farklı aksiyonları ve büyük bir problemin farklı parçalarını işaret ettikleri görülürdü.

1.3.2. Barings Bank

İngiltere'nin en eski ticaret bankası Barings'in batışı, türev işlemlerin yönetiminin önemini ortaya koymaktadır.¹⁰ Bu 233 yıllık kurumun çöküşünden çıkarılması gereken kontrol ve risk yönetimi dersleri, türev işlemlere uygulanabileceği gibi spot pozisyonlara da uygulanabilir. Ancak türev enstrümanların kaldıraç faktörü sözkonusu olunca, uygun kontrol yöntemlerinin kurulmasının ve izlenmesinin mutlak koşul olduğu ortaya çıkmaktadır. Kaldıraç bir kurumu çok hızla çökertirir. Bu durum kötü kredi veya yanlış yatırımların kurumu etkilemesinden çok farklıdır. British Commonwealth Bank'ta (BCCI) gördüğümüz gibi kötü kredi veya yanlış yatırımların yok edici etkileri yıllar boyunca yavaş yavaş sonuçlarını gösterir. Barings'te yaşanan sorunun kaynağına bakıldığında, ilk öne

¹⁰ ERisk Learning; "Barings Bank, Case Study"
http://www.erisk.com/LearningCenter/CaseStudies/ref_case_barings.asp [CD01]

çıkan konu Barings Singapur'da 28 yaşındaki bir dealer'in (Nicholas Leeson) hem dealing-room'da hem de back-office'de yetkilendirilmiş olmasıdır. Farklı iki borsada hedge işlemler yapmakla görevliken, iki borsada da birbirleriyle aynı yönde pozisyonlar açıp aşırı risk yaratmıştır. Kobe depreminden sonra Nikkei-225 endeksi düşünce, Leeson'ın açık pozisyonlarının zararları artık saklanamayacak boyuta çıkmıştır.

Leeson mevcut pozisyonlarını ve kar/zararını sürekli yanlış raporluyordu. Matriks yönetim yapısı nedeni ile kime bağlı olduğu açıkça bilinmiyordu. Borsada Error Account-88888 adlı bir hesap açtırıp yetkili olmadığı işlemleri bu hesap üzerinden yapıyordu.

Bu hesapta nasıl olsa yalnızca mutabakatı sağlanmamış işlemlerin not edildiği ve mutabakat sağlandıktan sonra işlemlerin bu hesaptan çıkarıldığını belirterek, Londra'ya gönderilen raporlardan bu hesabın çıkarılmasını sağladı. Farklı iki borsada ters yönde pozisyon alması gerekirken, aynı yönde pozisyon alıp üstelik bu pozisyonların üstüne straddle¹¹ satışı yaptı. Bu satış sonrasında Nikkei-225 hem çok düşünce, hem de volatilitesi artınca, straddle pozisyonu da çok büyük zararlar yazdı.

Leeson özellikle Kobe depreminden sonra (17 Ocak 1995) long pozisyonlarını daha da arttırdı. Ve 23 Şubat günü üst yönetime faks gönderip bankadan ayrıldı. Faksında "Sizleri böyle bir belanın içinde bıraktığım için derin özürlerimi kabul edin lütfen" yazıyordu.

1.3.3. Metallgesellschaft

58.000 çalışanı ile Almanya'nın en büyük endüstriyel grubu olan MG (Metallgesellschaft), bir pazarlama stratejisi doğrultusunda sattığı uzun vadeli forward kontratları neticesinde taşıdığı fiyat riskini hedge etmiş, ancak hedge tarafının yarattığı margin ödemeleri yüksek boyutlara çıkınca, hedge bacağına oluşan zararı realize edip hedge'i bozmuştur. İşlemlerin gelişimi aşağıda özetle sunulmaktadır.

Petrol fiyatı üzerine 10 yıldan uzun forward kontratlar sattı. Petrol fiyatını sabitledikleri için müşterileri bu kontratlara çok ilgi gösterdiler. Satılan kontratların tutarı 180 milyon varil olup örneğin Kuveyt'in 85 günlük üretimine eşit ve MG'nin rafineri kapasitesinin çok üzerineydi. Söz konusu vadeli satışları hedge etmek amacıyla yine çok uzun vadeli forward kontrat alış yapılması gerekiyordu ancak piyasada kısa vadeli

¹¹ Straddle aynı işlem fiyatından call ve put opsiyonlarının birleşimidir.

kontratlar mevcuttu. MG zorunlu olarak yaklaşık 3 ay vadeli kontratlar ile hedge yapıp vade tarihlerinde bir sonraki vadeye roll ederek hedge'yi yürütecekti. Şirketin bu aşamada maruz kaldığı üç risk vardır: Basis risk (kısa vadeli fiyatların, uzun vadeli fiyatlardan farklılığının değişmesi), likidite riski ve yerine koyma riski. Ancak hiç olmazsa fiyat riskini ortadan kaldırmıştır.

1993 yılında, spot petrol fiyatları \$20'dan \$15'a düşünce MG, satın alınmış olan futures kontratlar için milyarlarca dolar margin ödemesi yaptı. Bu ödemelerin bir kısmı, vadesi gelince yüksek kar bırakan forward kontratlar ile kapatıldı. Ancak yine de yüksek margin ödemeleri Almanya ofisindeki yöneticileri rahatsız etti ve tüm Amerika personelini değiştirdiler. Almanya'dan yeni gelen yöneticilerin ilk işi geri kalan futures kontratları likide etmek oldu. Bu yanlış davranış sonucu hem \$1,3 milyar zararı realize etmiş oldular, hem de forward kontratların hedge'ini kaldırmış oldular. Bu karar sonradan çok eleştirildi. MG'nin hisse senedi fiyatları DM64'tan DM24'a düştü ve Deutsche Bank önderliğinde bir grup finansörün hazırladığı kurtarma paketi ile son anda iflastan kurtarıldı.

1.3.4. Daiwa Bank

Daiwa Bank, 26 Eylül 1995'te New York'taki 44 yaşındaki bir dealer'ın (Toshihide Igushi) 11 yıl boyunca zararlarını saklayıp biriktirdiğini ve bu zararın \$1,1 milyar'a çıktığını açıkladı. Ortaya çıkan bu zarar Barings'inki kadar yüksek olmakla beraber, Daiwa Bank, Japonya'nın o zamanki 12. büyük bankası olup, bu zarar sermayenin 7'de 1'ni eritmiş oldu ve neticede Daiwa ayakta kalabildi.

Igushi 11 yıl boyunca hep sahte rakamlarla rapor üreterek üst yönetimi yanıltmıştı. Zararı artı saklanamayacak boyuta ulaştığında ise emanetteki müşteri varlıklarını da Daiwa adına satmaya başladı. Igushi'den gelen raporlarla emanet bankası olan Bankers Trust'dan gelen aylık portföy özeti raporlarını çapraz denetlemesi banka tarafından yapılmadığı için bu sorunlar yaşanmıştı.

1.3.5. Orange County

Sumitimo, Barings ve Daiwa örneğinde Orange County de olduğu gibi yine bir tek kişinin hırsı ve kontrol mekanizmasında bir şekilde boşluk bulunması neticesinde ortaya

çıkan bir mali skandaldır.¹² Eyalet hazinecisi olan Bob Citron, zaten mevcut olan ve eyaletteki okullara, şehirlere, kasabalara ait olan \$7,5 milyar'lık fonu \$20 milyar'a çıkarıp faiz riski içeren bir durum ortaya çıkmıştır.¹³

Bob Citron, eyalete ekstra gelir yaratıp kahraman olmak amacıyla ters-repo işlemlerine girişti ve \$12,5 milyar fon üretti. Mevcut \$7,5 milyar'lık fon ile bunu birleştirip \$20 milyar'lık ortalama 4 yıl vade ile finansman bonosuna yatırım yaptı. Neticede borçlanmasını çok kısa vadeli (ters-repo ile), yatırımlarını ise orta vadeli (4 yıl vade ile) yapmış oldu ve böylece negatif gap taşıyor oldu. Bu yüksek kaldıraçlı yapı, kısa vadeli fonlama maliyetlerinin orta vadeli getirilerden düşük olduğu ortamda karlıydı ancak taşıdığı risk de ortadadır.

1994 Şubat'ından itibaren Amerika'daki faiz arttırmaları neticesinde Eyalet'in ters-repo işlemlerinin maliyetleri artmaya başladı ve margin ödemeleri çok arttı. Aralık ayında artık margin ödemelerine dayanamayıp mevcut pozisyonlarını \$1,64 milyar zarar yazarak likide ettiler.

Bu mali skandaldaki problem, Bob Citron'in pozisyonlarını "mark-to-market" (reeskont) etmemesi idi. Orta vadeli yatırımı nasıl olsa vadeye kadar tutacağından, bu yatırım da sabit getirili olduğu için, faiz riski taşımadığını zannetmekteydi. Ulusal muhasebe standartları da Belediyelerin yatırım havuzlarındaki reeskont gelir/giderlerinin izlenmesini zorunlu tutmuyordu. Hem kişisel hırs, hem risk yönetimindeki bilgisizlik, hem de yetersiz kontrol/denetim birleşince, eyaletin parası yani halkın \$1,64 milyarı kaybedildi.

Türev araçlarının yoğun olarak kullanılması nedeniyle yaşanan büyük çaplı mali felaketlerden bir diğeri de Long Term Capital Management'tır (LTCM).¹⁴ Anlık arbitraj fırsatlarından yararlanmak amacıyla kurulan bu fon, doktoralı finansman uzmanların bünyesinde bulundurmakta ve komplike fiyatlama modelleri kullanarak piyasalardaki arbitraj fırsatlarını kovalamaktaydı. Fonun kurucuları arasında saygın bilimadamları ve işadamları da vardı. Bunlardan biri de Nobel ödüllü Fisher Black'tir. Arbitraj karlarının

¹² Jameson, Rob; "Orange County, Case Study" ERisk.com (Haziran 2001), pp.1-4
http://www.erisk.com/LearningCenter/CaseStudies/ref_case_orangecounty.asp [CD04]

¹³ Belediye, ters repo işlemi ile kendisine kaynak yaratıyordu. Repo işleminde müşteriler nasıl bankaya para verip karşılığında HB alıyorsa (belli bir tarihte, belli bir fiyattan geri satma taahhüdü ile), ters repo işleminde de müşteri (bu örnekte Belediye) elindeki menkul kıymeti bankaya verip (belli bir tarihte, belli bir fiyattan geri satın alma taahhüdü ile) karşılığında bankadan para almaktadır. Bu müşteri Belediye olduğundan, kendisi ters repo işlemi yapabilmek amacıyla borçlanma senedi (municipal bonds) ihraç etmekteydi.

¹⁴ Erisk Learning; "Long Term Capital Management, Case Study"
http://www.erisk.com/LearningCenter/CaseStudies/ref_case_ltcn.asp [CD05]

çok düşük olması sebebiyle, yüksek kaldıraç kullanan fon, Rusya'da patlak veren kriz nedeniyle likidite problemi yaşamış ve tüm sistemi riske atacak bir mali krize yol açmak üzereyken büyük bankaların fon sağlamaları ile iflastan dönmüştür.

2002 yılında yaşanan AIB (Mart)¹⁵, Entron ve Xerox (Mayıs) ve World.Com skandalları ise İç Kontrol, İç Denetim, Dış Denetim ve Entegre Risk Yönetim fonksiyonlarının global pazarlarda önemini ortaya koymuştur.

1.4. BANKA BİRLEŞMELERİ VE YENİDEN YAPILANDIRMANIN SEKTÖR RİSKİNE ETKİLERİ

1980 yıllarda başlayan ve 90'lı yıllarda giderek hızlanan banka birleşmeleri sektörde faaliyet gösteren kurumlar arasında ölçek farklılığının artmasına neden olmuştur. Bu durum özellikle küçük ve orta ölçekli bankaların riskinin artmasına yol açmıştır.

Tam Birleşme (full merger): Tam birleşme birbirlerine yakın ölçekteki iki bankanın birleşmesini ifade eder.

Banka Satın Alma (take over): Büyük ölçekli bir bankanın daha küçük ölçekli bir bankayı satın almasıdır. Şube ve personel azaltılması yoluyla satın alınan bankanın karlılığı arttırılmaya çalışılır.

Çoğunluk Edinme (majority acquisition): Bu tür birleşmelerde bankaların biri hisse dağılımına göre karar verme yetkisini elinde bulundurur. Bu durumda iki banka şube ve personel açısından birbirinden bağımsızdır.

Banka birleşmelerinin Dünyadaki uygulamasında iki büyük ekonomik güç olan Avrupa Birliği ve Amerika Birleşik Devletleri'nin banka birleşmelerini farklı amaçlarla yaptıklarını görüyoruz. Avrupa Birliği'nde banka birleşmelerinin asıl sebebi banka dışı finansal kurumlarla olan haksız rekabet ve bazı büyük bankaların daralan sektörden gereğinden fazla pay almasıdır. Bu da orta ve küçük ölçekli bankaları rekabet koşullarını iyileştirmek amacıyla birleşme ve devralmalara yönlendirmiştir. Ancak 1992'deki Yatay Birleşmeler Talimatı (Horizontal Merger Guideline) birleşmelerdeki artış hızını yavaşlatmıştır.

ABD'de ise banka birleşme ve devralmalarının nedenleri Avrupa Birliği'nden biraz farklıdır. ABD'de bankalar daha fazla finansal kaldıraç kullanmak ve hedeflerindeki risk

¹⁵ McNee, Alan; "Allied Irish Bank, Case Study" Erisk.com; Nisan 2002, ppl-5
http://www.erisk.com/LearningCenter/CaseStudies/ref_case_aib.asp [CD06]

ve servis dağılımını yapmalarına olanak sağladığı için birleşmelere yönelmektedirler. Bu birleşmeler sonucunda ABD’de banka sayısında büyük bir düşüş olmuş bunun yanında da iç piyasada ölçek ekonomisi rekabetçi bankalar oluşmuştur.

Kredi kurumlarının sorunlarının çözümü açısından gerekli olan ürün, organizasyon ve stratejilerin geliştirilmesi süreci olarak adlandırılabilir.

Bankaların Mülkiyeti Kamuya ve/veya Kamu tarafından da 3. kişilere satışı durumu olarak ifade edilebilir. Ülkemizde de fona alınan bankaların bir bölümü yerli yada yabancı yatırımcılara satılmışlardır.

Bankaların Tasfiyesi:

Bankanın faaliyetlerini sona erdirilmesi veya lisansının iptali şeklinde iflas yoluna gidilmesi şeklidir. Problemlili Aktifler Kamu tarafından devir alınır ve yönetilir.

Kamunun problemlili olan Bankalar müdahale durumu ancak sistemin tamamı için büyük tehlike olması durumunda yapılması düşüncesi ağırlıklı olarak kabul görmekte, eğer sistemi tehlikeye sokacak bir durum yoksa Bankanın yakın gözetim altında tutulması ve düzelmeye yaşanmaması durumunda iflasa izin verilmesi sistem açısından olumlu kabul edilmektedir.

Dünya Ekonomik Krizi olarak bilinen Bretton-Woods Sistemi’nin sona ermesinden sonra birçok ülkede ekonomik sistemi olumsuz etkilemiştir.

Gelişmiş Ülkeler	12	4.1	10.2
Gelişmekte Olanlar	42	2.8	12.1

Son yıllarda genellikle gelişmekte olan ülkelerde Bankacılık krizlerinde artışlar görülmektedir. Özellikle 1980-2000 yılları arasında IMF ülkelerinin en az 2/3’ünde önemli Bankacılık krizleri yaşanmıştır.

Ülkeler	Dönem	Etki (GSMH % olarak)
İspanya	1977-1985	% 17
Finlandiya	1991-1993	% 8
İsveç	1991	% 6
Norveç	1987-1989	% 4
A.B.D.	1987-1991	% 3
Venezuela		% 18
Bulgaristan		% 14
Meksika		% 12-15

Bankacılık Krizleri aslında yerel etkileriyle incelense de teknoloji ve globalleşme ile birlikte finansal deregülasyon etkisiyle sadece yerel yatırımcıyı değil aynı zamanda global yabancı yatırımcıyı da yüksek risk ile karşı karşıya bırakmaktadır.

Asya'daki bankacılık krizinde aşağıdaki temel faktörler rol oynamıştır.

- Bankacılık mali tablolarının şeffaf olmaması,
- Banka düzenleme ve denetlemeleri yetersizliği,
- Finansal kurumların mali bünyelerinin zayıflığı.

1.5. BANKALARDA VARLIK VE BORÇ YÖNETİMİNİN RİSK YAPISINA ETKİLERİ

1.5.1. Ürün ve Hizmet Yapısındaki Değişmelerin Sonuçları

Bankacılıkta 1950'li yıllardan itibaren kayda değer görülmüştür. Özellikle yeni teknolojilerin bankacılık işlemlerine uygulanması yasal değişikliklerle birlikte yeni finansal ürünlerin kullanılması ve globalleşmeye paralel olarak artan rekabet ortamı kredi kurumlarını önemli ölçüde etkilemiştir. Ekonomide arz ve talep yönlerinde artan rekabet aynı zamanda hızlı bir değişime neden olmaktadır. Finansal kurum ve ürün sayısındaki çeşitlenme, bankaların kredi piyasalarındaki tekellerini azaltmış ve yatırımcılara birçok alternatif arasından seçim yapma olanağı sunmuştur.

Kapitalist sistemdeki gelişmeler ve artan liberalleşme sonucu mevduat ödenen faiz sınırları kaldırılması bankaların kaynak maliyetine bağlı olarak kredi fiyatlandırma konusuna daha fazla önem kazandırmıştır. Herhangi bir yatırımcı tasarruflarını bankalar

aracılığı ile değerlendirebileceği gibi, yatırım fonları, hisse senetleri, yatırım ve kar/zarar ortaklıkları gibi birçok alanlarda da değerlendirme imajına sahip olmakla birlikte, sözgelimi (leasing, factoring, forfaiting, özel finans kurumları ve finansman şirketleri vb. yeni finans kuruluşlarında sunduğu hizmetlerden de yararlanabilir. Ayrıca Rating şirketleri sayesinde kendilerini derecelendiren birçok yüksek değerlilikte şirketin finansman ihtiyaçlarını sermaye piyasalarından sağlaması, bankaları geriye kalan daha düşük değerlilikte şirketlerin finansman talepleriyle baş başa bırakmıştır.

Bankacılık alanındaki rekabet odaklı bu gelişme pasif bilanço yönetimi yerine müşteri ve hizmet odaklı bir bilanço yönetimi alternatifine önem verilmesine yol açmıştır. Bankalar topladıkları mevduatları artık istedikleri şartlarda ve faiz oranlarında kredi olarak plase etme konusunda zorlanmaya başladılar ve bankalar farklı alanlara yönelme ihtiyacı duymuşlardır.

Bankaların farklı alanlarda verdikleri hizmetler ve globalleşme kaynak maliyetlerinin ve kredi fiyatlandırmanın yönetim anlayışında da değişimi zorunlu kılmıştır.

Kredi kurumları ve finansal piyasalarda yaşanan hızlı değişim sonucu dövizde dayalı işlemler ve faiz oranları serbestleşti ve sermaye Dünya genelinde daha yüksek verim beklentisi ile mobilitasyonu artırma ihtiyacı duymuştur.

Gelişmelerin sonucu banka bilanço yapılarında görünümde değişmiş, aktiflerde farklı para birimleri mevduat olarak alınmaya başlanmış ve buna karşılık mevduatların krediye dönüşüm oranı menkul kıymet portföylerinin etkisi ile aşağıya doğru hareketlenmeye başlamıştır. Ayrıca kredi portföylerinde tüketici, bireysel ve konut kredilerinin etkisi ile vade ve tür olarak değişiklikler yaşanmaya başlamıştır.

Bankaların globalleşme ve teknolojiye gelişmeler sayesinde hizmet süresi günün her saatinde ve yılın her gününe yaygınlaştırılmasına neden olmuştur. Hizmet fonksiyonunun ülke ve saat kısıtlamalarını aşması sonucu, bankaların bu fonksiyonları yönetebilmesi için daha karmaşık ve süratli kararlar alması gereğini ortaya çıkarmıştır.

Hiç şüphesiz tüm bu farklı ürün ve karmaşık iş akışlarını önceden saptanmış olan stratejiler doğrultusunda yönetebilmek için banka yönetiminin detaylı ve riskleri duyarlı bir şekilde ölçen raporların üretilmesine duyulan ihtiyacı da artırmıştır.

1.5.2. Banka Yönetim Yapısındaki Değişmeler

Finansal Kurumlar arasında özellikle Bankaların ekonomiye etkileri artık günümüzde bütün ilgili çevrelerce bir olgu olarak kabul edilmektedir. Bankalar tarafından sundukları ürün ve hizmetlerin gelişmesi, aynı hatta belki de daha fazla oranda ekonominin de gelişmesine etki yapmakta olup, etkileşimin boyutu ekonominin ölçeği ve uygulama alanı orantılı olarak önem kazanır. Ekonomi ve Bankalar arasındaki karşılıklı etkileşim olumlu yönde olduğu gibi olumsuz yönde de gelişebilir. Özellikle 1929 A.B.D. büyük ekonomik buhranından sonra Bankacılık sektörü önemli bir değişim içine girmiş ve bu değişim sonucu yönetim anlayışında ciddi gelişmeler yaşanmaya başlamıştır. Zaman içinde Bankacılık sektöründe değişen yönetim anlayışını daha iyi analiz edebilmek için dönemler itibariyle önemli ekonomik gelişmelerin ve sunulan ürünlerin incelenmesi yararlı görülmektedir.¹⁶

- 1930'lu yılların ekonomik kriz sonrası kredi kurumları ağırlıklı olarak Devlet kağıtlarına yönelerek az riskli ancak likit ürünleri tercih etmeye başladılar. Riskten olumsuz etkilenmemek için bankalar likit kalmaya yöneldiler. Bu yüzden Bilançonun Aktif tarafının yönetilmesi ağırlıklı gündemi oluşturmaktaydı.
- Krizden sonraki yıllarda ekonomimim düzelmeye süreciyle birlikte kredi kurumları risk alma eğilimlerinde artış yaşandı. Özellikle savaş sonrası yaşanan kalkınma hamleleri ve yatırımlar ekonominin fon talebini arttırdı. Ancak bu taleplere bankacılık kesimi yeterli cevabı vermekte zorlanıyordu. Geleneksel finansman kaynaklarının yaygın kullanımına rağmen kaynak ihtiyacı önemini korumaktaydı. Böylece bu dönemde bilançoda pasif yönetimi özel öneme sahipti.
- 1973 petrol krizine kadar bankalar istedikleri şartlar ile reel ekonomiye fon transferleri yapıyor ve bu yolla ciddi kararlar sağlıyorlardı. Petrol krizi sonrası ise durum değişmeye başladı; krizle yükselen petrol fiyatları ekonomilerden öngörülmeven para çıkışları yaratıyor ve oluşan belirsizlik ortamı sonucu faizler ve enflasyon önemli ölçüde yükseliş göstermekteydi. Tüm bu olumsuz gelişmeler şirketlerin kaynaklarını azaltarak bir durgunluğa yol açıyor ve bu durgunluk şirketlerin kredi taleplerini azaltıcı bir etkendi.

¹⁶ TULGAR Koray, "Ticari Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi" T.B.B, 1993. s.19.

Dünya’da petrol tüketen ekonomilerden petrol üreten ekonomilere doğru önemli gelir akımı yaşanmaya başladı. Ancak bu servet transferi sonucu oluşan fon arz fazlası (Kredi talebinin durgunluk dolayısıyla olmaması veya yetersiz olması nedeniyle), telabin yetersizliği de eklenince Bankaların pasif tarafında birikimlere yol açıyordu. Böylece kredi kurumlarında aktif yönetimi yeniden önem kazanmaya başladı.

Bankalar biriken mevduatı plase etmede yatırım alternatifleri araştırdı ve bu kolayca başardı. Gelişmekte olan ekonomilerin talepleri bankaların ilgisini çekecek düzeyde idi. Birikmiş mevduat, daha yüksek faizlerle gelişmekte olan piyasa ekonomilerine kredi olarak aktarılması ile önemli gelirler realize edildi. Ancak 1980 sonrası karsız olan yatırımların durgunluğunda etkisi ile şirketleri süratle iflasa sürüklemesi, tahsil edilemeyen kredileri boyutları ve özellikle farklı niteliklerde kredi ve kredi türevleri bilanço yönetimini daha kompleks hale getirdi. Bu da kredi kurumlarını yöntem değişikliğine yöneltti. Böylece bankacılıkta sadece bir yönlü yönetim bırakılarak Aktif ve Pasifin etkileşimlerinin ve risklerinin de göz önüne alınarak birlikte değerlendirildiği Aktif-Pasif yönetimin uygulanmasının gerekli olduğu anlaşıldı.

Bankaların iyi yönetiminde aşağıda ana hatlarıyla verilen ve sonraki bölümlerde detaylarına girilecek olan risk unsurlarının tanımlanması, ölçülmesi yönetiminin önem taşıdığı farkedildi.

1.5.2.1. Varlık Yönetimi

Bu kavram kredi kurumlarının bilançolarındaki kısa vadeli dönem varlıkların nakit karşılığı nesap hareketlerinin yönetimi olarak tanımlanabilir.

Kredi kurumlarının mevduat geri ödemeleri ve olağan veya ani nakit çıkışlarını karşılama için gerekli olan likit (nakit) veya likit aktif bulundurması gerekmektedir. Bu gereklilik bankanın piyasa itibari ve imajı açısından olduğu gibi bankanın sürekliliği anlamında da son derece önemlidir. Bir anlamda bankanın varlığını ve gücünü belirtir.

Bankanın yüksek getirili ve riski düşük aktiflere yatırım yapması olarak tanımlanabilir. Aktiflerin getirileri yüksek olmakla birlikte geri ödenme olasılığı da (ödenmeme anlamında, default risk) yüksektir. Yüksek getiri sağlarken, alınan riskin azaltılması amacıyla portföy yönetimi mantığı ile hareket edilerek aktif yapının çeşitlendirilmesine çalışılmaktadır. Portföy yönetimi düşüncesi ile aktiflerin riskleri dağıtılarak olası bir ödenmeme durumunda katlanılacak zararın azalması amaçlanmaktadır.

Kaynak yapısında bir çarpıklığın oluşmaması açısından söz konusu varlıklar yeterli bir uzun süreli kaynak ile fonlanmalıdır. Bankanın aktif portföyü hüh yapısı üst yönetimin stratejik kararları doğrultusunda şekillenmektedir. Bankanın kısa-orta uzun vadeli, ticari, bireysel, tüketici veya yatırım kredileri vermesi ve menkul kıymet portföyü taşımak bu stratejik kararların birer sonucudur.

1.5.2.2. Sermaye (Kaynak) Yönetimi

Kredi kurumlarında düzenlemelerin ön gördüğü ve üstlenilen operasyonel işlemlerin gereği olan en az tutarda öz sermayeyi bulundurmakla zorunludur. Olabildiğince en uygun operasyonları sürdürerek, beklenen karın realize edilmesi sermaye yönetimi olarak adlandırılır.

Gereğinden fazla sermaye il çalışma kredi kurumunun karlılığını olumsuz yönde etkileyeceği gibi yetersiz veya az sermaye ile faaliyetleri yürütmenin de bankayı istenmeyen sonuçlara yol açabileceği de belirtilmelidir. Aktif kalemlerin her birinin riski farklı olabildiği için resk ağırlıklı sermaye tabanı güncel olarak hesaplanarak izlenmelidir.

Bankanın aktiflerini mümkün olan en düşük maliyetle finanse etmesi olarak ifade edilebilir. Pasif yönetiminin iyi yapılmasıyla düşük maliyetli kaynak yaratmak ve yaratılan avantajlı kaynaklarla hem mevcut kredi faizleri üzerinden daha yüksek kazanç edilebilmekte hemde maliyet avantajı sayesinde rekabetçi fiyat politikası ile kredi portföyünü geliştirme olanağı sunabilir. A.B.D.'nde 1950'li yıllarda aktif, 1960'larda pasif ve 1970'lerde ise her ikisinin birlikte aktif-pasif yönetimin uygulandığı ülkemizdeki bu gelişmeleri 10 yıl ara ile izleyerek uyguladığı görülmektedir.

Kredi kurumlarının Aktif-Pasif problemlerini görmek için banka bilançosunun temel kalemlerini gözlemek yararlıdır.

Bilanço bankanın kullandığı kaynakları (Pasif) ve kaynakların kullanıldığı varlıkları (Aktif) gösterir. Bilançonun aktif toplamı, pasifler ve öz sermayenin toplamına eşittir. Bir başka ifadeyle banka kaynaklarını borç olarak veya öz sermayeden sağlarken, varlıklarını kredi vererek veya menkul kıymet – sabit varlıklar oluşturur.

Bilançonun pasif tarafında en önemli kaynak olarak görünen mevduatlar ile aktif tarafında ana varlık olarak görünen krediler arasındaki uyumsuzluk en önemli Aktif/Pasif sorunlarından biri olarak belirlenmektedir.

Aktif kalemler kısaca nakit, bankalar, menkul kıymetler, krediler, duran varlıklar ve diğer aktifler olarak özetlenebilir. Bu gruptaki nakit ve diğer aktifler kalemi herhangi bir

getiri sağlamamaktadır. Öte yandan mevduat, bankaları, dış krediler diğer borçlar da pasifler ve öz kaynaklar maliyetsiz kaynakları oluşturuyor.

Öte yandan bilançoların aktif tarafları fon kaynaklarıdır. Kredi kurumları sözkonusu kalemlerden gelir elde ederler. Dolayısıyla aktif kalemlerin getirileri bankaların varlığının devamı açısından belirleyicidir. Aktif taraftan ağırlıklı olarak kredilerden olmak üzere, menkul kıymetler ve bankalardan elde edilen ana gelir faiz gelirleridir. Faiz gelirleri dışında ücret ve komisyon gelirleri de bankaların gelir kaynakları arasında olmakla birlikte bu gelirler ağırlıklı olarak bilanço dışı olarak ifade edilir.

Aktif kalemler arasında en yüksek risk ve getiriyi bazı istisnai durumlar dışında krediler sunar. Bazen hazine bonusu (kısa vadeli devlet borçlanma enstrümanları) veya tahviller (uzun vadeli devlet borçlanma enstrümanları) kredilerden daha yüksek getirili olmakla birlikte bu durumun kısa süreli olduğu belirtilmelidir. Aktifin performans ölçütü yüksek geri ödeme ve faiz oranıyla kredi plasmanı yapmak ve müşterilerden kredi dışında gelir elde edebilecek ürünleri satabilmektir.

Varlıklarda temel amaç kaynak maliyeti ve operasyon maliyetleri sonrası makul bir kar elde edebilecek fiyatlarla aktif kalemleri belirli bir risk üstlenerek plase etmektir.

Banka Bilançoların pasifi ise fon kaynaklarını oluşturur. Kredi kurumlarının aktiflerden realize ettiği gelirlerin maliyeti pasif kalemlerden kaynaklanır. Bankaların Pasif yönetimlerinin performansları açısından en önemli kriter, Pazar koşullarında daha uzun vadeli ve relatif düşük maliyetli kaynak sağlamaktır.

Kredi kurumlarının en önemli kar uygulamalarından birini kısa vadeli kaynakların uzun vadeli kredilere dönüştürülmesi işlemi olarak "vade transformasyonu" oluşturuyor. Aktif/Pasif sorunu olan vade uyumsuzluğu aslında bankaların temel bir karlılık kaynağıdır. Düşük faizli Pasif kaynakların sürekli dönüşümü yoluyla realize edilen kaynakların uzun vadeli ve relatif yüksek faizli ağırlıklı olarak kredi plasmanlarıyla değerlendirilmesi işleminden oluşur. Nedeni ise piyasalarda kısa vadeli mevduat ve kredi faizlerinin uzun vadeli faizlerden düşük olmasıdır. Ancak tasarruf sahiplerinin faiz oranları karşısındaki duyarlılığının artması bu alanda önemli problemlere yol açmaktadır.

Aslında faizlerin vadeye göre değişiklik göstererek yükselmesi genel bir faiz eğilimidir. Zira uzadıkça gelecek belirsizlik artmakta buda bilinmeyen gelecek riskin artmasına neden olmaktadır. Artan risk bakıma doğal olarak vade uzadıkça faiz artışı şeklinde ortaya çıkmaktadır. Faiz artışı bir bakıma risk primi eklenmesi şeklinde de değerlendirilebilir.

1.5.3. Aktif-Pasif Yönetiminin Türkiye'deki Gelişimi

Vergi oranların banka bilançolarında yol açtığı etkiler ekonominin her alanında olduğu gibi Türk Bankacılığında 24 Ocak kararları önemli gelişmelere neden olmuştur. Özellikle Dünya ekonomilerinde yaşanan finansal liberalizasyonun etkileri Türkiye Bankacılığını da etkilemiş, yaşanan gelişmeler ve Türk mali sisteminin özellikleri Türk Bankacılık sistemini de Aktif-Pasif yönetimi kavramının uygulanmasına yol açmıştır.

Uygulamanın temel sonuçları faizlerin serbestleşmesi sonucu mevduata pozitif faiz verilmeye başlanması bankaların fonlama maliyetlerinde ortaya çıkan arışlar, enflasyon oranının yüksek olması ve tahminin güçleşmesi döviz kurlarındaki ani değişimler sonucu volatilitenin artışı yabancı sermayeli bankaların, Türk Bankacılık sistemin de yer alması bankacılıkta rekabetin artması ve banka bilançolarındaki kredilerin batık ve şüpheli olanlarında oransal olarak hızlı artışlar.

Çoğu banka uzmanı Aktif-Pasif yönetimini güçlü ve sınırlı bir teknik, erdemli bir hüner veya sanat olduğunu düşünmekte ve bu şekilde ifade etmektedir. Ancak burada herhangi bir üstün güç, sanat veya sihir bulunmayıp sadece yılların verdiği bir çalışmanın sonucu olarak ortaya çıkan tecrübe şeklinde tanımlamalar da geniş yer almaktadır.

Bu konuda özellikle bankacılara ve CEO'lara "Aktif-Pasif Yönetimi nedir? Tanımını yaparmısınız?" diye sorulduğunda alınan cevapların çok büyük bir kısmı,¹⁷

Aktif-Pasif yönetimi "karı maksimum ve riski minimum kılan bir tekniktir" cevabı olmuştur. Aslında bu cevap kısmen doğrudur. Ancak bu kadar basit bir yaklaşımla tanımlamak hayatı çok basite almakla eşdeğer bir yaklaşımdır. Ancak Aktif-Pasif yönetimi böylesine basit ifade edilebilecek bir yöntem değildir. Finansın içinin tamamı, risk ve getiri bağlantısının çok iyi tanımlanmış yoludur. "Aktif-Pasif yönetimi finansal kurumlarda uygulanan finansal risk yönetimidir."

Bu yöntemin her yönüyle politika belirleme, kredi kurumunun yeniden fiyatlandırma ve vade programlarını yapılandırma, finansal anlamda hedefe pozisyonu alma, sermaye bütçelemesi ve iç karlılık değerlemelerini kapsamaktadır.

Bu aynı zamanda beklenmedik olay planlaması anlamında da bankanın faiz oranları, rekabet koşulları, ekonomik büyüme gibi çevresel beklenmeyen değişikliklerinin analiz edilmesi gerekliliğini ve bankanın bu değişikliklere vereceği tepkileri de kapsar.

¹⁷ UYEMURA Denniz G., DEVENTUR Donald R. Van "Financial Risk Management in Banking" The Theory & Application of Asset & Liability Management, A Bank Line Publication, U.S.A., 1993.

Aktif-Pasif yönetimi bankanın hem aktif kalemlerini hem de pasif kalemlerini likidite, karlılık ve güvence ilkeleri doğrultusunda çift taraflı olarak yönetimi ilkesine dayanır. Böylece getiri ve risk eşanlı olarak değerlendirilmektedir. Burada kredi kurumlarının yönetiminin temel amacı getirileri maksimum kılarken riski olabildiğince minimum düzeyde tutmaya çalışırlar.

2. KREDİ KURUMLARINDA RİSK YÖNETİMİ

2.1. GENEL AÇIKLAMA

Risk yönetimi, bir işletmenin kendisinin veya başka bir kuruluşun varlıklarını tehdit eden ya da tehlikeye sokan olumsuz gelişmelerin belirlenmesi, tanımlanması, ayrıma tabi tutulması, ölçülmesi ve ekonomik anlamda kontrol edilmesidir.¹⁸ Risk olarak faaliyet gösteren bankacılıkta her zaman önde olan risk faktörü temel olarak içsel ve dışsam olarak bölümlendirilebileceği gibi; fonksiyonel açıdan finansal, operasyonel ve stratejik olarak da düzenlenebilir. Finansal risk bankaların riski yüksek yatırımlarından kaynaklanabileceği gibi yasal düzenlemelerden de ortaya çıkabilmektedir. Kurumların birçok aktiviteyi aynı anda yerine getiriyor olmaları gerçeğinin işlemlerin yapılmasıyla ilgili ortaya çıkardığı çok sayıda risk ise operasyonel riski tanımlar. Nihayet, uygulanması zor ve geri dönüşmesi imkansız kararların varlığı stratejik riskin mantığını oluşturur.

Finansal pazarlardaki serbestleşme, düzenlemelerin azaltılması uluslararasılaşma ve entegrasyon olguları finansal varlıklara sahip olan bankaların maruz kaldıkları riskleri oldukça çeşitlendirmekte, bilinen kredi riskinin yanında kur riskini, faiz oranı riskini, sermaye yeterliliği riskini ve likidite riskini dikkate alıp yönetmek zorunda oldukları yeni riskler arasına katmaktadır. Ekonomilerde yaşanan değişme ve gelişmeler bilinen risklerin bazılarının önem ve ağırlığını artırırken bazıları üzerinde fazla durmamaktadır. Bu açıdan bakıldığında, ekonomide istikrarın, düşük enflasyonun ve faiz oranının hakim olduğu dönemlerde sermaye yeterliliği ve kredi riskinin diğer risklere kıyasla ağırlık kazanması beklenmektedir.

Sürekli bir gelişme trendi gösteren finansal piyasalarda menkul kıymetleştirme (securization) sürecinin yaygınlaşması ve türev piyasaların nitelik kazanması ile ortaya çıkması beklenen yeni finansal ürünlerin bilançoların sahip olduğu bazı riskleri artması ve yeni bilanço dışı riskler ortaya çıkarması ihtimali artmaktadır. Yeni süreçte, yüksek enflasyonda yüksek karlar realize eden bankaların karlılıklarının düşmesiyle bir “karlılık riski”nin yaşanması da dikkate alınmaktadır. Ayrıca, bankaları etkileyen temel finansal risklerin yanısıra bütün sektörler için ve her zaman varolan strateji riski, kötü yönetim riski ve teknoloji riski gibi faaliyet risklerinin; yasal risklerin; makroekonomik politika ve ülke

¹⁸ Faik Çelik Mehmet Behzat Ekinci, “Türkiye’de Bankacılık Krizlerinin Önlenmesinde Risk Yönetiminin Yetersizliği, Stratejik Bir Yaklaşım”, Active Bankacılık ve Finans Dergisi, sy.23 (Mart-Nisan, 2002), s.2.

riski gibi iş risklerinin kontrol edilmesi ve yönetilmesi gerekir.¹⁹ Parasal hareketliliğin çok yüksek olduğu, piyasa derinliğinin oluşmadığı, finansal enstrümanların sınırlı olduğu ülkemizde risk yönetim teknikleri, bankaların riskten korunması için anlamlı göstergeler oluşturmasına karşın tek başına kesinlikle yeterli olmamaktadır. Gerek Dünya ekonomisi ile girilen entegrasyon süreci, gerek finansal piyasalardaki hızlı gelişim trendi ve gerekse yaşanan krizler ülkemizdeki riskleri ve risk yönetim tekniklerini ortaya çıkarmakta, tanıtmakta, çeşitlendirmekte ve geliştirmektedir.

Risk, kuruluşların bütünsel anlamda, kapsamlı olarak yönettiği bir kavram olmalı; risk yönetim süreci kararlar alındıktan sonra değil, karar aşamasından itibaren uygulamaya konmalıdır. Her geçen gün kaynakların belirli bir iş alanına aktarılmasından doğan ve geleneksel bankacılıkta sözkonusu olan finansal risk ve fonksiyonel operasyonlardan öte farklı riskler belirlemekte; bu risklerin yönetilmesinde gösterilecek titizlik ve kalite kazananları kaybedenlerden ayırarak uzun dönemde başarıyı getiren bir faktör olmaktadır.²⁰

Diğer yandan, risk yönetimi bir bankanın yönetim, karar alma ve operasyon süreçlerinde oluşabilecek risklerden tamamen kaçınmaya değil sözkonusu süreçlerden beklenen getirileri maksimize etmek amacıyla mevcut riskleri sistematik kontrollere ve değerlendirmelere tabi tutmaya dayanmaktadır.

Bankacılık ve sermaye piyasasındaki değişme yeni kurumsal kimlik arayışlarına, fırsatların belirlenmesine ve değerlendirilmesine ilişkin gereksinimleri kurumların geleneksel olarak maruz kaldıkları riskleri ve yönetim biçimlerini temelden değiştirmektedir. Değişim ihtiyacı ve süreci, risk yönetimine bir yandan yeni boyutlar kazandırma çalışmalarını hızlandırırken; diğer yandan yönetim piramidinde daha etkin ve üst bir konumda yer açmaktadır. Etkin ve proaktif bir risk yönetimi süreci günümüzde ve gelecekte finansal kurumların başarısının en temel unsuru olmak yönünde gelişmektedir.

2.2. LİKİDİTE VE RİSK DENGESİ

Kredi kurumlarını diğer organizasyonlardan ayıran temel nokta hizmeti sunmalarıdır. Esas ürün ve hizmetleri fon fazlası verenler ile fon açığı olan ekonomik

¹⁹ Zeynep Yazıcı ve diğerleri, "Yüksek Enflasyondan Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü", *İktisat İşletme ve Finans Dergisi*, Yıl: 15 (Eylül, 2000), s.46.

²⁰ "Risk Yönetimi Haber Bülteni", Deloitte & Touche Risk Bülteni, Sayı:7 (Ocak-Şubat 2002), www.deloitte.com.tr/risk bülteni, s. 4.

birimler arasında üstlenilen finansal aracılıktır. Bu acı olan Bankaların temel faaliyetleri bir bakıma bilanço içi ve dışı işlemlerden kaynaklanan risklerin yönetimidir.²¹

Diğer ticari işletmeler gibi kredi kurumları da hissedarların refahını maksimum düzeye çıkarılmaya çalışırlar. Bu amaca ulaşıp ulaşılmadığını bazı performans kriterleri ile test edilebilir.

Faaliyetlerin başarılı sonuçlanması basitçe gelirler ile giderler arasındaki pozitif (+) fark olarak gelirleri ve giderleri etkileyen iç ve dış etkenleri irdelemek gerekir. En güvenilir performans gelirler ile giderler arasında pozitif bir fark yaratacak şekilde faaliyetleri dengelemektir. Bu dengeyi sağlamak çeşitli ölçümleri yapmak suretiyle başarılabilecek olup; karın maksimizasyonunu sağlayan bileşenler getir ve risk açısından değerlendirme yapılabilir.

Banka organizasyonu birçok kar merkezi olan bölümün bütünü olarak ele alındığında bölümlerin tahsis edilmiş olan ekonomik sermaye ve karşılık getirisi ön plana çıkmaktadır. Tahsis edilen sermaye üstlenilen riskleri ifade etmektedir. Risk bir bakıma net nakit akımlarının standart sapması veya dalgalanması olarak belirtilebilir. Uygulama sonuçlarının ölçülebilmesi açısından risklerin yönetilebilmesi önem kazanır.

Kredi kurumları fon arz edenler ile yatırımcılar arasında bir dizi ürün ve hizmet sunmakta ve bu hizmetler esnasında sayısız riskle karşılaşmaktadırlar. Bankaların varlıklarını sürdürebilmeleri söz konusu risklerin etkin yönetilebilmesine bağlıdır. Kredi kurumları riskli hizmet ve ürünlerin niteliğini ve düzeyini belirleyerek yönetmek amacıyla risk yönetim birimleri kurmuş ve birçok personeli bu hizmetlerin risklerinin kontrol altında tutulmasına çalışmaktadır. Finansal piyasalarda yaşanan kriz ve dalgalanmaların sıklığının ve etkilerinin artması, bankalar nezdinde farklılıklar gösteren risk yönetimi faaliyetlerinin bir standart yapıda yönetilmesi zorunluluğu doğmuştur.

Kredi kurumları; etkin bir risk ölçümü değerlendirilmesi açısından herşeyden üstlenilmek risk düzeyini belirlemek durumundadırlar. Zira alınan riske paralel olarak kar yada karlılık da değişir. Ayrıca normal koşullar altında alınan riske göre olağanüstü durumlar dahi risk düzeyi değişmektedir.

Bu amaçla kullanılan bankaların riski sorun olarak görüp, kaçmak yerine riski fiyatlama, algılama ve yönetme konusunda yanlış yapmamaya özen göstermesi risk yönetiminde doğru olan yaklaşımdır. VAR (Value at risk) modeli, portföyün değerinde,

²¹ ACTIVE Araştırma "Bankalarda Performans ve Risk Yönetimi: Analitik bir Çerçeve" Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 15, Ekim-Kasım 2000, s.6.

belirlenen zaman döneminde (bir gün, bir ay, bir yıl) artı veya eksi yönde gerçekleşebilecek tüm olası değişimleri, kendi frekanslarıyla birlikte bir olasılık dağılımı esasına dayanır. Bu incelemeyi yapabilmek için portföyün olasılık dağılımını çıkarmak gerekir. Portföy değerlerinin normal dağılım göstereceği varsayılmaktadır. Bu noktada gelecekle ilgili uyarlamacı bekleyişler (adaptive expectation) modeli ile geleceğin en azından temel dinamikleri itibariyle geçmişe benzeyeceği varsayımıyla.

Kredi kurumları diğer firmalar gibi kar maksimize etmeye çalışır. Yüksek karlara ulaşmak için yüksek risklere kullanılmalıdır. Başarılı bir kar maksimizasyonu riski minimize ederek yada sabit tutarak yapılan maksimizasyondur.²²

Banka aktiflerinin çoğu likit değildir, önemli bir bölümünü kısa zamanda nakde dönüştürülmesi söz konusu olmayan krediler oluşturur, bu yüzden banka aktiflerinde bir belirsizlik vardır. Banka kredilerinin kolaylıkla likit hale gelmesi bir yana geri ödenmeme riski de vardır. Talep edildiğinde bankanın mevduatını nakde dönüştürme sorunu bir likidite riskidir. Verilen kredilerin geri ödenmemesi ise kredi riske olarak adlandırılıyor. Ayrıca banka aktiflerinin değeri piyasa faiz oranlarındaki ve döviz kurlarındaki değişimlerden etkilenir. Döviz kurlarında ve piyasa faiz oranlarındaki değişimler bir sermaye kaybına neden olur ki buna piyasa riski denir.

Yukarıda sayılan bu risklerin minimize edilerek en iyi performans yakalanması ve bu duruma göre elde edilerek en iyi performans yakalanması ve bu duruma göre elde edilen kar başarılı bir kar olarak kabul edilir.

Ortaboy bankalar genel olarak perakende bankacılık yaparlar. Bu yüzden bunların yüksek tutarlarda kredi vermeleri ve büyük şirketlerle doğrudan ödünç verme fırsatları yok gibidir. Bu bankalar daha çok küçük şirketlerle ve hane halkı ile çalışır.

Büyük bankalar hükümetlerle, büyük şirketlerle ve diğer finansal kurumlarla çalışırlar ve toptan bankacılık yaparlar. Büyük bankalar genellikle mevduattan daha çok kredi verme imkanına sahiptirler. Büyük bankalar bu farkı borçlanarak kapatırlar. Bankalar genel hatlarıyla risk yönetiminde bu şekilde davranmaktadırlar. Bu açıklamalardan sonra bankacılıkta riskin ne anlama geldiğini açıklamak gerekir.

Risk kelimesi tanım itibariyle "...istenmeyen sonuçlarla karşılaşma olasılığı olarak tanımlayabiliriz. Riskin kökeninde (herhangi bir karar verildiği anda) gelecekteki olaylar hakkında kesin bir bilgiye sahip olunmaması yatar. Piyasada riski, "getiri oranındaki

²² Bu bölümün hazırlanmasında çoğunlukla "Parasız, İlker, Para banka ve finansal piyasalar. Ezgi Kitapevi Yay. VI. Baskı. Bursa. Ekim 1997, s.123-149" eserinden faydalanılmıştır.

belirsizlik veya dalgalanma” olarak açıklayanların bulunduğunu da belirtmekte yarar vardır.²³ “19” ticari bankalar açısından başarısız olmayı ifade eden bir olay yada olaylar grubunun ortaya çıkma olasılığıdır. Bir ticari bankanın karşılaşılabileceği risklerin temel 3 kaynağı vardır.²⁴

Yetersiz Çeşitlendirme: Risklerin tamamı ticari bankalarca öngörüllmeyebilir. Çeşitlendirme ile bunların etkisi azaltılabilir.

Yetersiz Likidite: Bu sorun sadece bir ticari bankanın değil bankacılık sisteminin de bir fonksiyonu olabilir.

Risk-Alma Eğilimi: Ticari bankalar hem istenen hem de istenmeyen sonuçların olasılığını artıran ya da azaltan alternatif varlıklar, borçlar, yükümlülük ve faaliyetler arasında seçim yapabilecekleri için önemlidir.

2.3. RİSK TÜRLERİ

“Ve yönetimi bir bankanın pay sahipleri ve sigortalı olmayan alacaklıları için riskin iki kaynağı” vardır.

Bunlardan ilki finansal risk olup bunun anlamı ticari banka bilançosundaki finansal varlıkların ve yükümlülüklerin değerlerinde meydana gelen dalgalanmalardır. “Şirketin mali yükümlülüklerini (faiz, kupon ve anapara ödemeleri gibi) yerine getirememesi veya ödemede gecikme olma olasılığını belirtir. Bu risk tamamıyla şirketin borçlanmasına bağlı olup, vade uzunluğu ve borçlanma şartları ile yakından ilgilidir.” Diğeri ise hizmet verme riskidir. Yani ticari bankaların finansal hizmetlerin üreticisi ve sağlayıcısı olarak sahip olduğu fiziksel varlıkların değerinde ortaya çıkan dalgalanmalardır.

Finansal risk 7 alt kategoriye ayrılabilir.

- Likidite Riski
- Kredi Riski
- Kambiyo Riski
- İştirakler dahil ilgili kurumlardan aktarılan riskler
- Ticari bankanın iç sisteminden doğan riskler

Hizmet verme riski ise 3 alt gruba ayrılabilir.

²³ Sermaye Piyasası Temel Bilgiler Klavuzu 13. Basım, IMKB Yay., Mayıs 1998, s.496.

²⁴ Karacan, Ali İ., Bir yazın Taraması, Tütünbank 1996, s.19

- Maksimum etkinliğin altında faaliyette bulunma riski
- Firmanın karlılığını etkileyen önceden görülmeyen yasal düzenleme riski.
- Bankanın finansal hizmetleri ürettiği ve dağıttığı mevcut teknolojinin değerini düşürecek teknolojik değişmeler riski.

Modern finansal aracı kurumlar olan günümüz ticari bankaları varlık dönüştürme ve aracılık işlevlerini yaparken en az aşağıdaki risklerle karşılaşır.

- Faiz Oranı Riski
- Kredi Riski
- Bilanço Dışı (Off-Balance Sheet) İşlemler Riski
- Teknoloji ve Operasyon Riski
- Kambiyo Riski
- Ülke Riski
- Likidite Riski

Söz konusu riskler arasında zaman zaman korelasyon olabilir. Mesela faiz oranlarında dikkate değer değişmeler olduğunda kredi riski ve faiz riski oranı riski arasında pozitif korelasyon hemen dikkatimize gelir. Faiz oranlarında bir yükselme olduğunda firmalar borçlarını ödemede güçlük çekerler.

Anılan riskler dışında başka risklerden de bahsedebiliriz. Sözelimi düzenlemelerle meydana gelen değişiklikler. (Bankalar üzerine konulan yeni vergiler gibi) Bir diğer örnek olarak makroekonomik değişiklikler söylenebilir.

Dikkati çeken bir diğer risk sınıflandırması ise Karacan'ın belirttiği üzere Suistimal Riski ve "Aşırı Risk Alma"dır. Karacan kitabında Aşırı Risk Alma'nın şu alt gruplara ayrıldığını belirtmektedir.

- Faiz Oranı Riski
- Menkul Kıymet Spekülasyonu
- Kambiyo Riski
- İştirakler, Yan kuruluşlar ve ilgili organizasyonlar yoluyla risk alma
- Kredi Riski
- Operasyon Riski
- Yasal Düzenleme Riski
- Likidite Riski

Suistimal (Fraud) Riski: Suistimal bankaların iflas etmesinde ve ödeyebilirliğini yitirmesinde çok büyük bir öneme haizdir. “Normal ekonomik koşullarda, olağanüstü ekonomik koşullarda bankalar başka nedenlerle de iflas ettiği için bankaların suistimal nedeniyle iflas etme olasılığı daha yüksektir.”

Suistimal çeşitli biçimlerde ve yollarda günümüzde de tekrarlanmaktadır. Suistimalin en popüler yolu grup bankası olan tarafların aralarında anlaşarak kredi vermektir. Bu şekilde verilen krediler geri ödenmediğinde görevi suistimal etme durumu ortaya çıkar.

Aşırı-Risk Alma: Ticari bankaların düşük fiyatlanmış mevduat sigortası olsaydı veya bankanın iflas etmesi durumunda para ödeyemeyeceğini bilmeyen yatırımcılara sahip olsaydı bu durumda bankaların yükleneceği aşırı risk alma durumuna denir. “Aşırı riskin kanunsuz olma zorunluluğu yoktur. Bu nedenle suistimalden daha güvenilir hem de yapanlar açısından daha karlıdır.”

Aşağıda aşırı risk almanın çeşitli şekilleri üzerinde durulmaktadır.

2.3.1. Faiz Oranı Riski

“Kredi kurumlarının varlık dönüştürme işlevi birinci menkul kıymetlerin satın alınması ve ikincil menkul kıymetlerin ihracı anlamına gelmektedir. Satın alınan birincil menkul kıymetlerin genel olarak satılan ikincil menkul kıymetlerden farklı vade ve likidite özellikleri vardır. Varlık dönüştürme işlevinin bir sonucu olarak varlık ve yükümlülüklerin uyumsuzluğu bankaların potansiyel olarak faiz oranı riski ile karşılaşmalarına neden olur.” “Yatırım yapılan varlığın fiyatının ya da getirisinin piyasadaki faiz oranlarından olumsuz etkilenmesi ifade eder.”

Söz konusu uyumsuzluk nedeniyle ortaya çıkabilen faiz oranlarındaki beklenmedik değişiklikler bankaların sahip oldukları varlık ve yükümlülükler daha düşük ve daha yüksek faiz oranları ile iskonto edilirler. Yani varlık ve yükümlülükler daha düşük ve daha yüksek faiz oranları ile iskonto edilirler. Yani varlık ve yükümlülüklerin şimdiki değeri değişmiş olur. Varlık ve yükümlülükler arasındaki zaman aralığı ne kadar fazla olursa faiz oranındaki değişikliğin banka sermayesi üzerindeki etkisi de o kadar büyük olur. Genellikle iki şekilde ortaya çıkan faiz riskinin ilki bankanın yükümlülüklerine kıyasla daha uzun vadeli varlıklara sahip olmasından kaynaklanan yeniden finansman olup ikincisi

ise bankanın yükümlülüklerine kıyasla daha kısa vadeli varlıklar tutmasından kaynaklanan yeniden yatırma (reinvestment) riski olarak belirlenebilir.

Kredi kurumları belirli limitlerin dışına çıkarak faiz oranı riski alırsa bankanın ödeyebilirliğinin yitirmesinin ya da iflas riskinin olasılığını arttırmaları. Ancak dengeli olmayan portföyler aşırı risk alan bankalara olanaklarda sağlayabilirler.

2.3.2. Kambiyo Riski

“Kambiyo riski ya da yabancı para riski daha öncede bir risk kaynağı olmasına rağmen bankacılık sistemlerinde özellikle 1970’li yılların başında sabit kurlar sisteminin terk edilmesi ile önemli hale gelmiştir.” Mali piyasalardaki globalleşme de yabancı para riskini önemli hale getirmiştir. Kambiyo riskinde uygulanmak istenen yabancı paraların değer kazanması ya da kaybetmesinin yanısıra değişikliğin yani volatilitenin artmasıdır. Kambiyo riskinin yönetimi yabancı para yükümleri ve yabancı para varlıkları ve bunların alt kalemlerinin yönetiminden ibarettir. “Kısa Pozisyon” bir bankanın yabancı para yükümlerinin yabancı para varlıklarını aşması durumu olup “uzun pozisyon” ise o bankanın yabancı para cinsinden yabancı para varlıkların yükümlemlerinden fazla olmaz, diğer bir ifade ile döviz bazındaki borçlarını rahatlıkla karşılayabilmesidir.

Kambiyo riski iye yönetilmediği durumlarda bir ticari bankayı iflasa kadar götürebilir.

2.3.3. Kredi Riski

Kredi riski kredi müşterilerinin ana para ve faizi sözleşmede belirtilen tarihlerde ödemeleri durumunda bankalar için hem likidite hem de kar zarar sorunu yaratır. Bu risk aynı zamanda gecikme ya da temerrüt (default) riski olarak da adlandırılmaktadır.

Çeşitlendirilmiş portföy bu riski azaltır. Karacan Benston et. al. 1986’den aldığı “Rönesans döneminde İtalya ile diğer ülkelerde borçlarını geri ödeyemeyen ya da ödemeye reddeden prenslere ve krallara açılan kredilerin bir sonucu olarak çok sayıda banka iflas ettiği belirtilmelidir.

Ülke riskide bir tür kredi riskidir. Çünkü bazan ülkeler ekonomik koşulların bozulması nedeniyle dış ödeme güçlükleri çeker. Bazan de savaş gibi politik nedenlerle kredilerin ödenmemesi, ertelenmesi söz konusu olabilir.

Kredi kurumları, İştirakler, Yan Kuruluşlar ve ilgili organizasyon yoluyla da aşırı risk alabilir.

Kredi kurumları ilgili iştirak ya da yan kuruluşlara kredi açmak ya da iştirak etmek yoluyla bir risk almakta ve bu kuruluşların başarısızlığı halinde iflas edebilmektedir. Bundan dolayı bu tür kredilere bir sınır getirilmesi ticari bankaların lehinedir. Aslında Bankalar Kanunu'nda bu yönde sınırlama olmasına rağmen ticari bankalar çoğu kez limit aşımı sorunu ile karşı karşıya kalırlar.

Kredi riski, vadesi geldiğinde karşı tarafın yükümlülüklerini yerine getirmemesinden kaynaklanır. Ödeyememezlik durumunda oluşan maliyet, türev ürün sözleşmesinin yeni bir taraf ile yenilenmesinin maliyeti olacaktır. Kredi kurumları türev ürünlerden dolayı da kredi riskine maruz kalırlar.²⁵

Bir türev ürün alım-satımının kredi riski, iki ana unsura sahiptir;

- i) Ödeyememezlik durumunda oluşacak “kredi açığı”
- ii) İşlemin karşı tarafının edimi yerine getirmeme olasılığı.

Karşı tarafın edimini yerine getirememesinden kaynaklanan kredi açığı, türev sözleşmeye dayanarak teşkil eden nakit piyasa aracının fiyat değişimine göre belirlenecek iki unsurdan oluşur; olayın vukuundan kaynaklanan mevcut zarar ile ileride oluşacak potansiyel zarar. Mevcut zarar aynı şartlarda yeni bir sözleşme yapma maliyeti olup; sözleşmenin o günkü “piyasaya göre güncelleştirme” bedeli ile ölçülebilir. İleride oluşacak potansiyel zarar ise sözleşmenin karşı tarafının gelecekte ileride düşeceği bir ödeyememezliğin oluşturacağı zarardır. Potansiyel zarar, türev sözleşmeye konu nakit piyasa aracının veya faiz oranlarının “fiyat değişkenliği” ile ilişkilidir.

2.3.4. Operasyon Riski

Bir bankanın maliyetlerinin gelirlerini aşan bir şekilde faaliyette bulunması ve bu nedenle özkaynaklarını yitirmesi anlamına gelir. Risklerin hemen hemen bütünün operasyonel yönü vardır. Ve bu riskin maliyeti de operasyonların kontrol altına alınması ile minimum kılınabilir.

“Operasyon risklerinin bir diğer yönü ödeme sisteminin iyleyişi ile ilgilidir. Bankaların ödeme sisteminde yeteri kadar kontrolün olmaması ya da bilgisayar

²⁵ Robert J. Mackay, “Derivatives and Systemic Risk: Issues, Views, and Analysis”, Research in Financial Services Private and Public Policy, (der), George Kaufman, Cilt 7, JAI Press Inc., ss. 111-169, 1995.

teknolojisinin yarattığı olanaklar nedeniyle müşterileri tarafından dolandırılması bir tür operasyon riskidir.”²⁶

Bu risk daha ziyade muhasebe ve iç denetiminde yetersizlik, zarar ve beklenmedik durumlara göre hazırlanmış planlamada yetersizlikler, insan hatası veya yönetim yetersizlikleri durumlarında oluşan kayıpları vurgulayan risktir. Öngörülemeyen madde bir zarara neden olacak iyi eğitim almamış bir personeli görevini yerine getirmedeki yetersizlikleri de bu kapsamda yer almaktadır.

2.3.5. Yasal Düzenleme Riski

Yasal düzenlemeler bankaların karlılığını ve varlığın sürdürülebilir olanağını önemli ölçüde etkiler. Mesela ticari bankalara yatırım bankacılığının yasaklanması kredi kurumlarının portföylerine çeşitlendirmenin yasaklanması gibi de düşünülebilir. Bir diğer örnek olarak faizlere bir kısıtlama getirilen bazı zamanlarda bankalar bundan kısa vade için avantaj sağlamakta ancak daha sonra finansal hizmet sunmaları engellenemeyen bazı diğer kişi yada kurumlar mevduat toplamaktadırlar.

“Yasal düzenleme riskinin temelinde yatan önemli sorunlardan biri düzenlemelerin sık sık yapılarak, belirsizlik ve kırılganlık ortamının yaratılmasıdır. Belirli bir düzenlemeye göre oluşturulan portföy ile bunun fonlaması için oluşturulan dengeler yasal düzenlemelerin değiştirilmesi ile bozulabilir ve bankalar değişken ortamın yarattığı risklere ve zararlara katlanmak kalabilirler.”

Bu bir sözleşmenin uygulanmaması ya da sözleşmenin şartlarının tarafların amaçlarını yerine getirebilme özelliğini öngörülmemiş bir nedenden kaybetmiş olması gibi nedenler karşısında uğranabilecek kaybı vurgulayan bir risktir.

Yukarıda sayılan tüm risk unsurları bilindiği gibi klasik borçlanma ve alım-satım işlemlerinde de mevcut olup; zaman içinde karşılaşılan yeni araç ve uygulamaların içerilmesi için kapsam alanları genişletilmiştir.

²⁶ Karacan Benston et. al. 1986

2.3.6. Menkul Kıymet Riski

Bu risk bir kredi kurumunun pay senetleri ya da özel veya kamu kesimi borçlanma belgelerine yapılan yatırımından kaynaklanabilir. Ticari Bankalar söz konusu menkul kıymetlerin fiyat dalgalanmalarından dolayı ya zarar ederek ya da istedikleri zaman satamadıkları için yaşarlar. Ayrıca faiz riskinin devamı olarak borçlanma araçlarına yapılan yatırımlardan bankalar zarar edebilirler.

2.3.7. Likidite Riski

Söz konusu risk mevduat sahiplerinin bankalara yatırdıkları mevduatı çekmek istemeleri durumunda bankaların karşılayamaması ve bankaların daha düşük maliyetli fonlar bulamamaları halinde ortaya çıkar. Bu yüksek maliyetler ödeyebilirliği olan bir bankanın ödeme gücünü yitirmesine yol açabilir.

Bunun dışında fonlama riski olarak adlandırılan ve likidite riskinin bir uzantısı olarak düşünülebilen, bankanın mevduatına yenileyememesi ve vadelerini uzatamamasından kaynaklanan bir risk türü de vardır. Ayrıca bilanço dışı olarak adlandırılan işlemlerden bankalar risk üstlenirler.²⁷

Bu tür riskler akreditifler daha çok ve teminat mektuplarından kaynaklanır. Bunlar bir kredi olmayıp bazı şartların oluşması halinde bankanın ödeyecekleri yükümlülüklerdir. Ayrıca bankaların yaptıkları forward, future ve swap işlemleri gibi yeni finansal ürünlerden de bankalar risk üstlenmek durumunda kalabilirler.

2.3.8. Sistemik Risk

“Sistemik risk, kredi ya da varlık piyasalarında finansal kurumların iflası tehlikesine yol açar. Bunun yayılarak ödemeler mekanizmasında ve finansal sistemin sermaye tahsis kapasitesini kesintiye uğratma tehlikesi yaratan tutarda ve fiyatlarda beklenmeyen değişimler yaratan finansal piyasalardaki bozulmaları ifade etmesi de mümkündür. Sistemik riskin birçok çeşitli nedenleri vardır. “Sistemik riskin kaynakları, sosyal, ekonomik ve politik değişimlerdir. Söz konusu değişimler, menkul kıymet pazarlarını etkiler. En önemli sebep mevduat sahiplerinin

²⁷ Ceylan, Ali, İşletmelerde Finansal Yönetim, Ekin Kitabevi Yay., IV. Baskı, Bursa, 1995, s.356

2.3.9. Takas ve Ödeme Riski

Bazı finansal işlemler bir çeşit kredi riski olan takas ve ödeme riski ile karşı karşıyadırlar. Ancak türev sözleşmeye konu varlığın fiziki değişimi söz konusu olduğunda ya da takas kurumu tarafından brüt teminatlandırma yoluyla nakit akışı ve takas istendiğinde bahsi geçen risk oluşmaktadır.

Takas kurumlarının eldeki tüm pozisyonlarının netleştirilmesi ile takasın gerçekleştirilmesinden ziyade brüt takas yöntemini seçmeleri durumunda aracı kurum ya da kişinin edimlelerini yerine getirememeye riski doğabilmektedir.

Bu sorun türev ürünlerin takas merkezi karşısında teminatlandırılmaları sırasında da yaşanabilmektedir.²⁸ Uluslararası platformda aracılar tarafından tercih edilen net teminatlandırma değildir çünkü bu durumda müşterilerinden brüt esasına dayalı olarak teminat alan aracı kuruluş, takas kurumuna net esasına göre teminat yatırarak bir miktar nakti başka şekilde kullanma imkanı bulmaktadır.

2.3.10. Piyasa Riski

Piyasa riski, piyasa şartları değiştiğinde bir sözleşme, mali araç, finansal varlık veya portföydeki pozisyonu n değerinin azalma riskidir. Mesela faiz riski piyasa riskinin en bilinen türlerindedir.

Piyasa riski de daha önce belirtilen keride riski gibi sadece tek bir işlem açısından değil, bir portföy ya da bilanço açısından gözlemlenmelidir. Bu geniş açılı yaklaşım, mevcut piyasa riski yönetimi için hem nakit hem de türev piyasa ürünlerini kullanmanın mümkün olduğu günümüz finansal şartlarında toplam piyasa riski içinde türev ürünlerinin payının değerlendirilmesi sırasında oldukça önem kazanmaktadır.

Kurumsal açıdan bakıldığında iki çeşit likidite riski olduğu görülmektedir:

i) Piyasa likidite riski, herhangi bir finansal aracın alım-satım işleminin bu aracın piyasa fiyatında aniden olumsuz bir etki yaratabilmesidir. Buna çok yakın olan bir diğer likidite

²⁸ GROSS - NET MARGINING: Vadeli işlem sözleşmelerinin nakit piyasalarda oluşan fiyatlara göre günlük teminat ayarlamalarının yapılması sırasında takas kurumunun risk öngörüşüne göre tercih ettiği teminatlandırma esaslandır. Eğer brot (gross) teminatlandırma kullanılıyorsa takas merkezi her bir vadeli işlem sözleşmesi için teminat gereğini yerine getirmek zorunda olup; aracı kuruluş da bunu müşteriye yansıtabacaktır. Net teminatlandırma ise takas üyesi tarafından takibi yapılan tüm sözleşmelerin uzun ve kısa olarak birbiri ile mahsubundan sonra kalan net üzerinden teminatlandırma yapılmasıdır. Yani müşterilerinden brot esasına dayalı olarak teminat alan aracı kuruluş, takas kurumuna net esasına göre teminat yatırarak bir miktar nakti başka şekilde kullanma imkanı bulur.

riski ise ani keskin fiyat düşüşleri ya da volatilité değişikliklerinin bir acınının kendini korumasına veya zarar eden bjr pozisyonu kapamasına imkan vermemesidir.

ii) Fonlama riski; finansal kurumların nakit akışlarındaki uyumsuzluğun sözleşmeye bağlı yükümlülüklerini yerine getirememesi anlamına gelmektedir.

2.4. KREDİ RİSKİNİN YÖNETİMİ

Kredi güven ve güvene dayanan bir işlemdir. Krede tasarruf edilen paranın piyasaya akmasını, varlıkların verimli şekilde kullanılmasına aracılık etmesi nedeniyle ülke ekonomisi açısından büyük önem vardır. Bankalar, piyasadan mevduat toplayarak ve/veya başka şekillerde borçlanmak suretiyle fon tedarik eder ve fon talep edenlere bu fonları sunarlar.

Kredi eldeki para ile gelecekte sağlanacak paranın değişimidir. Diğer bir ifade ile kredi veren para verip ödeme vaadi almakta, kredi alanda para alıp karşılığında ödeme vaadi vermektedir.

Bankacılık açısından kredi bir başka şekillerde ifade edilir; “Hemen kullanılabilir bir malın kullanımının, o malın ileri bir tarihte aynen geri vermesi vaadi ile değiştirilmesi mübadele esasına dayanır. Taraflardan kredi alan sahip olduğu olanak ya da fon için, önceden belirlenmiş bedeli ile birlikte geri ödeme vaadinde bulunurken, diğer tarafı temsil eden finansal kurum ise sözü geçen olanağı ya da fonu kararlaştıran süre de kullandırmayı kabul eder.

Ödünç olarak verilen paranın veya sunulan itibarın belirli bir süre sonra iadesi veya tazmini gereklidir. Kredi de vade yani zaman son derece önemlidir. Vadenin uzaması riski değiştirmekte genellikle belirsiz dönemin uzaması riski arttırmaktadır.

Kredilendirilebilecek müşteri banka nezdinde ki itibari kredinin güven unsurunu oluştururlar. Bu güven ve sonucundaki itibar banka açısından kullanılacak kredinin nakdi veya gayri nakdi teminatlar alınarak kullandırılmasını belirleyici rol oynar.

Bankacılıkta risk ödünç verilen paranın tahsiline ve verilen garantiye konu taahhüdün yerine getirilmesine kadar ortaya çıkması olası tehlikelerin toplamıdır. Kredinin eksiksiz ve zamanında ödenmemesi olasılığı bu riski oluşturmaktadır.

Bankalar elde ettikleri fonları, faiz veya komisyon almak suretiyle arttırmak, geliştirmek zorundadırlar. Bu zorunluluk bankaların varlıklarını devam ettirmesi, toplanan kaynak sahiplerine karşı sorumlulukları ve banka ortaklarına kar sağlaması açısından

önemlidir.

Ekonomik kalkınmayı sağlayan kuruluşlar her zaman öz kaynak yetersizliği dolayısıyla yabancı kaynak ihtiyacı ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu ihtiyaç çoğu zaman bankalar vasıtası ile kredi şeklinde karşılanmaktadır. Bu bakımdan kredi ekonomik kalkınma ve gelişme için en önemli araçlardan biridir.

- Kredi bir tedavül aracıdır. Nakit para taşınması azalmakta ve ticaret hız kazanmaktadır.
- Kullanılmayan (atıl) fonların, kredi müessesesi sayesinde ihtiyaç sahiplerine yönlendirilmesini sağlamaktadır.
- Kredi sermaye birikimini artırır.

Kredi kullanımlarının gerçek nedenlerinin bilinmesi banka açısından kredinin riskini nispeten azaltan bir etkidir. Şirketler açısından kredi ihtiyacı yaratan başlıca nedenler şöyle özetlenebilir.

- İşletmelerin büyüme isteği
- Firmanın zarar etmesi
- Yetersiz karlılık oranı
- Firmadan büyük tutarlı kaynak çıkışı
- Mevcut borçların ödenmesi
- İşletme sermayesi ihtiyacı
- Duran varlıkların finansmanı veya yenilenmesi
- Vadeli ödeme yerine peşin satın alma opsiyonu kullanmak
- Spekülatif amaçlar
- Mevsimsel hareketler
- Beklenmeyen durumların gerçekleşmesi
- Firma satın almak için doğan ihtiyaç
- Yenileme veya yerine koyma yatırımları.

2.4.1. Kredilendirme Prensipleri

Bankalar müşterilerinin kredi değerliliğini belirlenken bazı temel kriterleri baz almaktadırlar, işte baz alınan bu kriterler kredilendirme prensipleri olarak adlandırılır.

Kredi kurumları incelenen müşterilere göre bazen farklılık görülsede genelde aynı

prensipler kullanıyor. Bankalar tarafından bu prensiplerin uygulanmasının nedeni etkin bir kredi değerlendirmesi yapabilmek ve sonucunda isabetli karar verebilmektir. Kredi analizlerinde kullanılan prensipler zaman içinde değişime uğramıştır. Başlangıçta kişi veya kuruluşların karakterini gösteren moralitesi ve sermayesi ön planda iken günümüzde yeni özellikler eklenmiştir.

Kredi analizlerinde dikkate alınan özelliklerden en önemlisi literatörde 5 C olarak bilinen kuraldır. Söz konusu aşağıdaki gibi ifade ediliyor.

- Character (Karakter, kişisel nitelikler, moralite)
- Capacity (İş görme, gelir yaratma kapasitesi)
- Capital (Sermaye, ödeme gücü)
- Condition (Ekonomik koşullardan etkilenme)
- Collateral (Teminat, kredinin güvencesi)

Kredi analizlerinde kullanılan bir başka prensipler dizisi CAMPARI olarak adlandırılan ve yine İngilizce 7 özelliğin baş harfini alan ifadedir.

- Character (Karakter, kişisel nitelikler, moralite)
- Ability to pay (Ödeme gücü)
- Margin (Bankaya sağlayacağı kar marjı)
- Purpose (Kredi talebinin amacı)
- Amount (Kredi tutarı)
- Repayment (Geri ödeme planı ve gerçekçiliği)
- Insurance (Kredi güvencesi)

Gerek 5 C ve gerekse Campan'i prensipleri kredilendirme de dikkate alınan unsurlar olarak yer alıyor.

2.4.2. Kredilendirme Süreci

Kredilendirme bankanın müşteri ile ilişki kurması sonucu başlayan ve yapılan değerlendirme sonucu sunulan kredinin geri ödenmesi ile sonuçlanan bir süreçtir.

Bankalar kredi riskini azaltmak ve standart bir değerlendirme yapabilmek amacıyla

kredi sürecini 4 ana aşamada gerçekleştirmektedirler.

- Kredi isteklisi hakkında bilgi toplama ve değerlendirme
- Kredi kararı
- Kredinin yapılandırılması (Kabul veya red kararı)
- Borçlunun mali durumundaki gelişmeleri sürekli izleme
- Denetim, kredi riskini azaltmaya yönelik önlemleri hızlı bir şekilde almak

Kredi taleplerinin incelenmesine bilgi toplama ve bilgilerin değerlendirilmesi aşaması ile başlanılır. Taleplerin değerlendirilmesinde bazı faktörler büyük önem teşkil etmektedir. Bunların bazıları;

Karşılıklı Görüşme: Kredi talep eden kişinin veya kuruluşun yöneticilerinin kişisel nitelikleri, yetenek ve girişim kabiliyetleri gibi konularda fikir sahibi olabilmenin en güvenilir yolu karşılıklı görüşmedir.

Finansal Durumun İncelenmesi: Firmanın mali tabloları genelde bankalar için en yararlı kaynakların başında gelmektedir. Bankalara bilgi sağlayabilecek üç temel tablo vardır; bunlar

- Bilanço
- Gelir Tablosu
- Fon Akım Tablosu

Finansal tablolar genellikle 3 yıllık ve yıllık dönemleri kapsayacak şekilde alınabildiği gibi, bazen 3 aylık mali tablolar veya mizan alınabilmektedir. Diğer bilgi ve veriler ise şöylece sıralanabilir:

- Firmanın Bankadaki Mevcut Sayısı
- Ticaret Sicil Kayıtları ve Ticaret Sicil Gazetesi
- Memzuç-Risk Santralizasyon Bilgileri
- Tapu Sicil Kayıtları
- Vergi Beyannameleri
- Diğer Banka ve Finansman Kuruluşlarından Alınan Bilgiler
- Piyasa Bilgileri

Yukarıda sıralanan ve kredinin niteliğine göre dikkate alınması gerekli diğer veriler de Protesto ve karşılıksız çek kayıtları. Halka açık bir firma ise SPK ve İMKB gibi kuruluşlarda, çeşitli meslek örgütleri ve her türlü yazılı basın kaynakları olarak özetlenebilir.

Kredi analizi, işletmelere ya da bireysel verilen kredi riskinin ortaya çıkarılması işlemidir. Kredi analizi geniş anlamı ile yalnız kredi isteğinde bulunan kişi yada kuruluşun kredi değerliliği konusunda bir karar ulaşabilmek için gerekli bilgi ve belgelerin değerlendirilmesi değil aynı zamanda kredi riskinin yönetilmesini de kapsar.

Kredi analizi sadece kredi isteyen firmanın mali yapısını değil aynı zamanda geçmiş, mevcut ve gelecekte performansını etkilemiş ve etkileyecek tüm unsurların değerlendirilmesini içerir.

Kredi analizi ile bir kredi müşterisine belirli bir süre için verilecek belirli tutardaki kredinin taşıdığı risk saptanmaya çalışılmaktadır. Her kredi enflasyon riski ve geri ödenmeme (Default) olasılığı olarak adlandırılabilir başlıca 2 tür risk taşır.

Enflasyon riski, kredinin verildiği tarih ile geri döndüğü tarih arasındaki parametrelerdeki değişiklikler sonucu uğranabilecek kayıplar olarak özetlenebilir. Diğer bir risk olan geri ödenmeme bankalar için çok ciddi sonuçlar doğurabilecek bir risktir. Enflasyon riskinde fırsat maliyeti söz konusu iken geri ödenmemede ana para + faiz den oluşan büyük bir kayıp söz konusudur. Her kredi az yada çok kredi riski (geri ödenmeme) taşır.

2.4.3. Kredi Riskinin Sınırlandırılması

Verilen bir kredinin tamamen geri dönmeme ya da eksik ve gecikmeli ödeme riskini taşıyabilir söz konusu riskler banka açısından likidite ve karlılık sorununu ortaya koyar.

Kredilendiren banka için krediden gerçekleştirilen verim önemli bir unsurdur. Ancak bankanın verimliliğin yanı sıra bu verimliliğe sebep olacak kredinin zamanında ve firmanın taşıyabileceği kredi kapasitesini ve bu kapasitede kredinin geri olasılığını hesaplamak gerekir.

Kredi kurumlarının iyi bir kredi yönetimine sahip olmaları karlılık ve kredi riskini olumlu yönde etkiler. Önemli olan bankalar için riskli kredileri kontrol altına alabilecek bir strateji uygulayabilmektir. Bu bakımdan kredi kurumları riski düşük getirisi ve aktif kalitesi yüksek bir kredi portföyü oluşturabilmek isterler.

Kredi riski ayrıca bankanın nakit akımlarında ve dolayısıyla likiditeinde de belirsizliğe ve daha da önemlisi sorunlara yol açabilir. Ayrıca sorunlu kredilerin varlığı ve boyutları bankaların yeni kaynak temini ve imajı açısından büyük önem taşır.

Bankalar kredi riskini kontrol etmede seçim, sınırlandırma ve çeşitlendirme stratejilerini uygulayabilirler.

i. Seçim

Kredi kurumlarının üzerinde durmaları gereken en önemli nokta konusunda bir politika belirlenmesidir. Burada her zaman için daha önceden görülmeyen veya beklenmeyen olayların gerçekleşme ihtimali vardır.

Kredi kurumları aşağıdaki seçim kriterlerini kullanabilirler.

- En yüksek kredi değerliliğine sahip ve risk endişesi duyulmayan firmaları tercih etmek
- Kredi değerliliği iyi olan firmalara öncelik vermek
- Ortalamanın üzerinde ve yeterli kredi değerliliği olan firmalara kredi vermek
- Ortalama kredi değerliliğine sahip firmalardan portföy oluşturmak
- Ortalamanın altında ancak tatmin edici kredi değerliliği olan firmaları kredilendirmek
- Kötüye doğru giden bir yapısı olan firmalar
- Tehlikeli ve müdahale gerektiren firmalar da portföyde yer vermek

Burada dikkat edilmesi gereken en önemli nokta risk verim ilişkisidir. Risksiz firmaların bankaya verimi düşük, buna karşılık riskli firmaları katlandırılan kredilerin verimi açımça daha yüksektir.

ii. Sınırlandırma:

Burada amaçlanan bankanın vereceği kredilerde kuruluş, sektör ya da ekonomik faaliyet alanına göre kredileri sınırlandırmaktır. Buna göre bankanın kredi riski ortadan kaldırılmamakla birlikte azaltılabilmektedir.

Kredilerin sınırlandırılmasında en çok kullanılan yöntemler

- Kredi riskinin dağıtılması
- Etkin bir kredi portföyü oluşturulması
- Riskin Bölüşülmesi

- Risk sınıfı oluşturulması
- Riskin denkleştirilmesi

Kredilerin sınırlandırılmasına şu temel prensipler baz oluşturur:

- Kredileri belirli coğrafi bölgelerde sınırlandırmak
- Bazı özellikli (çevreye zarar veren, silah ve alkol üreten) firmalara kredi verilmemesi
- Sanayinin yoğun olduğu bölgelerde yoğunlaşmak
- Durgun giden yada gelecekte performans kaybı beklenen sektörlerden çekilmek
- Halka açık şirketlere daha fazla kredi verme eğiliminde olmak

iii. Çeşitlendirilme

Burada temel hedef kredilerini belirli noktalarda yoğunlaşmasını önlemektir. Banka kredi portföyünü ne kadar geniş bir alana (Coğrafi alan olarak değil) dağıtabilirse kredi riskide o oranda azalmış olacaktır.

Bankanın toplam kredi portföyünün %50'sinin 5 firmaya ait olmasının yaşatabileceği sakıncalar ile, Bankanın kredi portföyünde %5'in üzerinde hiçbir yaşatabileceği sakıncalar ile, Bankanın kredi portföyünde %5'in üzerinde hiçbir firma olmamasının yaratabileceği riskler farklı sonuçlara yol açar. Öte yandan riskli bir sektör tüm kredi plasmanında % 70 pay alırken, diğer bir bankanın hiçbir sektörde %20'nin üzerinde kredi vermemesi bankaları farklı riskler ile karşı karşıya getirebilir. Burada bankanın kredilerini bir alana yöneltmesini önlemek amaçlanıyor. Böylece bir gruba, sektöre ya da grubunu da kapsamakta ve böylece normalin üzerinde bir riske girilmektedir.

Hatalı bir kararın yol açtığı tehlike ve zarar olarak ifade edilebilen risk

- Yetersiz çeşitlendirme
- Yetersiz Likidite ve
- Aşırı Risk alma eğilimi

olarak ifade edilebilir.

Kredi işlemleri bankacılığın en temel işlevlerinden birisidir. Bununla birlikte kredi verme işlemi bankalar açısından en riskli işlemlerinde başında gelmektedir. Kredinin verilmesi kararı, verilen kredinin tamamen veya kısmen geri dönmemesine yol açabileceği gibi zamanında ödenmeme riskini de taşır. Ayrıca bu krediye teminat teşkil eden

varlıkların da değerlerinde değişikliklere açıktır.

Kredi işlemleri sonucu ortaya çıkabilecek risk unsurlarını aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür;

- Kredinin geri ödenmeme riski (default)
- Likidite riski
- Teminatların değer kaybı riski
- Faiz oranlarında değişiklik riski
- Enflasyon riski
- İşletme yönetiminden kaynaklanan riskler
- Döviz cinsinden verilen kredilerde kur riski
- Ülke riski

Bankaların ödenmeme ve kredi risklerinin hesaplanması için aşağıdaki risk ölçütlerinden yararlanmak mümkündür.

- **Beklenen Değer:** Riskli durumlarda alınan kararlarda pratikte en çok bilinen ve en sık kullanılan beklenen değerdir. Bir bankada kredi riski beklenen değer $[E(x_i)]$ ile talep edilen kredi geri ödeme oranı $[K(1+r)]$ arasındaki fark olarak ifade edilir. Faiz oranı sabit olarak belirlenmiş ise, beklenen değer sadece olasılık dağılımına bağlı olarak değişmekte, geri ödeme olasılıkları ve bununla beklenen değer düştükçe bankanın riski de artmaktadır. Faiz oranının değişmesinin mümkün olduğu durumlarda yüksek bir ödeme olasılığı (erken ödeme) nedeniyle beklenen değer yanısıra varyansında hesaplanması gerekli olmaktadır.

- **Varyans:** Riskin ölçülmesinde varsans sıkça kullanılan ölçütlerden biridir. Özellikle olayların normal dağıldığı belirsizlik durumlarında hangi olasılıklarla belirli bir alanda ödemelerin oluşacağı konusunda bilgi verir. Kredi portföy riskinin ölçülmesinde ve bir ortalama değer etrafında karların dağılımının değerlendirilmesinde sık kullanılan bir ölçüttür.

3. AVRUPA BİRLİĞİ'NE ENTEGRASYON AÇISINDAN BANKALARDA RİSK YÖNETİMİ

3.1. AVRUPA BİRLİĞİ'NDE BANKACILIĞIN YAPISI

Avrupa Birliği'nde yer alan ülkelerde faaliyet gösteren bankalar çok farklı yapılara sahiptirler. Bunlar genellikle büyüklük ve faaliyet alanlarıyla birbirinden ayrılmaktadır. Bununla birlikte komik ve parasal birlik yolunda alınan bankacılık yönergelerinin ardından bankaların hizmet alanları artmakta; danışmanlık, sigortacılık ve gayrimenkul acenteliği hizmetleri de dahil olmak üzere pek çok yeni hizmet sunmaktadır. Bu şekilde hizmet sundukları alan ve kesime göre gruplandırıldığında bankalar şöyle sınıflandırılabilir (EC Panorama, 1991:26-31).

- **Ticaret Bankaları:** Bu tür bankaların çoğu evrensel banka niteliğindedir. Geniş çaplı mali hizmet sunan çok amaçlı bankalardır. Sanayinin finansmanı, tahvil, hisse senedi ticareti, portray yönetimi, şirket birleşmesi ve satın alınması gibi konularda danışmanlık hizmeti sunmaktadır.

- **Tasarruf Bankaları:** Asıl kaynaklarını özel tasarruflar oluşturur. Ticaret bankalarına oranla daha yerel ve bölgesel özellikler taşırlar.

- **Kooperatif Bankaları:** Kaynakları, örgütsel yapıları ve fon kullanımını açısından tasarruf bankalarına benzeyen bu tür bankaları AT Kooperatif Bankaları Birliği temsil etmektedir.

- **Uzman Bankalar:** Belirli birkaç bankacılık hizmeti sunan bankalardır. Bu nedenle İpotekli Kredi Federasyonu, Avrupa Yapı Birliği Federasyonu ve Konut Finansmanı Federasyonu tarafından temsil edilmektedir.

Yukarıdakiler dışında kredi sunan kurumlar da bulunmaktadır. Ancak bunlar AB yönergelerine göre kredi kurumları değildir. Bunlara finansal kurumlar denilmesinin nedeni fonlarını halktan toplamamalarıdır.

Avrupa'da bankacılık faaliyetleri yukarıdaki banka türleriyle gerçekleştirilirken, geleneksel bankacılık Kıta Avrupasında ve Anglo-Sakson ülkelerinde farklı şekillerde yoğunlaşmaktadır.

Kıta Avrupa Bankacılığı, kredi faaliyetleri ve klasik bankacılık hizmetlerinin yanı sıra sermaye piyasası işlemleri, sigorta acenteliği ve gayrimenkul hizmetlerini de kapsamaktadır. Ayrıca sanayi ve sermaye işbirliği içine girebilmektedirler.

Anglo-Sakson bankacılık tipinin temsilcisi İngiltere’de ise bankacılık, uluslararası rekabete tam açık ve özel sektör bankacılığı olarak yapılmaktadır. İrlanda’nın da içinde bulunduğu bu grup bankacılık daha çok uzman bankacılık özelliklerini yansıtmaktadır.

Avrupa bankacılık piyasasında entegrasyona yönelik çalışmalar artarken, bankalar ortak bir hareketle etkinliklerini güçlendirmeyi, hizmet çeşitliliğini artırmayı ve ölçeklerini birleşmeler, satın almalar hatta ilgili birliklerle işbirliği yoluyla büyütmeyi hedef almaktadır.

Roma Anlaşmasında bu konuda görülen tek hüküm 61. madde olup, sermaye hareketlerine bağlanan banka ve sigorta hizmetlerindeki serbestliğin, sermayenin giderek serbest dolaşımıyla uyumlu olarak gerçekleştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. (Beyaz Kitap öncesinde ise şu yönergeler kabul edilmiştir:

- 28 Haziran 1973 Yönergesi: Bununla, kredi kuruluşlarının üye ülkelerde yerleşme ve hizmet sunmalarına ilişkin her türlü engeller kaldırılmıştır.

- 12 Aralık 1977 tarihli Birinci Bankacılık Yönergesi: Bu yönerge, kredi kurumlarının kuruluş izni almalarını kolaylaştırıcı önlemler almakta, ayrıca bu kuruluşlara ilişkin üye ülkelerin hukuki yapılarındaki engelleyici farklarıneliminine edilmesini amaç edinmektedir.

- 13 Haziran 1983 tarihli, kredi kuruluşlarının konsolide esasına dayalı gözetiminin sağlanmasına ilişkin yönerge.

Buna göre, herhangi bir üye ülkede şube açmak veya şube açmaksızın hizmet sunmak isteyen bir kredi kuruluşu, bu faaliyetleri yapmak istediği ülkenin otoriteleri tarafından yetki almak durumunda, ayrıca faaliyetleri de yine p,ülkenin kanunlarıyla sınırlandırılabilir.

Yukarıda “banka” yerine “kredi kurumları” kavramı kullanılmıştır. Bunun nedeni AB’de bankaların, bankacılık dışında da bir takım hizmetleri sunmalarından kaynaklanıyor.

3.2. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN YAPISI

Avrupa bankacılık sistemiyle Türk Bankacılık sistemi arasındaki yasal düzenlemeler uyum açısından genelde yeterlidir. Birleşme halinde rekabet ortamını engelleyici çok fazla yasal farklılık mevcut değildir. Eksik olan bu yasal düzenlemeleri şu ana gruplarda toplamak mümkündür;

• Bankalar Kanunu'nun kapsamadığı faaliyetlerde uygulanacak olan 743 sayılı Medeni Kanun ve 818 sayılı Borçlar Kanunu, 2004 sayılı İcra ve İflas Kanunu, 233 sayılı Kamu İktisadi Teşebbüsleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 1567 sayılı Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun'ların hükümleri Birlik Mevzuatı ile uyumlaştırılması ve yeniden düzenlenerek toplulaştırılması gerekir.

• Vergi düzenlemeleri; 1 Ocak 1993'ten beri yasal olarak oluşturulmuş olan Tek Avrupa Finansal Pazarıyla bütünleşmeden ve tam rekabetten söz edebilmek için Türk Vergi Mevzuatının Birliğin Vergi Mevzuatıyla bir an önce uyumlaştırılması gerekir.

• Tek Avrupa Finansal Pazarına entegrasyonun sağlanmasında yasal boşlukların mevcut olduğu özellikle sigortaşirketleri, özel finans kuruluşları ve sermaye piyasası aracı kurumları alanında da bankacılık sistemindekine benzer yasal düzenlemeler yapılmalıdır.

• Yukarıda belirtilen bankacılık faaliyetleri dışındaki hukuksal mevzuatlardaki boşlukların yanı sıra doğrudan Türk Bankacılık Sisteminde hukuki yapı ve muhasebe düzeniyle etkin, merkezi ve bağımsız bir denetim sistemi oluşturulmalıdır.

Türk Bankacılık sistemi Avrupa Birliği bankacılık sistemini etkileyecek kadar küçüktür. Türk Bankacılık sisteminde yoğunlaşma oranının yüksek olması nedeniyle çok az sayıdaki banka sektörde belirleyici rol oynamaktadır. Böyle bir yapının sonucu olarak bankalar faaliyetlerini oligopolistik piyasa koşullarında sürdürmektedirler.

Türk bankalarının, Avrupalı rakipleriyle karşılaştırıldığında, ölçekleri göreceli olarak çok küçük kalmaktadır ve olabilecek serbest pazar koşullarında Dünya finans sektörünün devlerine karşı rekabet edebilmesi veya piyasada faaliyetlerini sürdürebilmesi çok güçtür.

Mali ve teknik yönleri zayıf olan Türk bankaları, Avrupa pazarlarına girebilmek veya ilişkileri geliştirebilmek için karşılıklı olarak ortaklıklar kurmalı, sermayelerine iştirak edilmesi yoluyla banka evliliklerine veya yakınlaşmalarına gidilmelidir.

Bankalar, uluslararası faaliyetlerini artırarak gerek küçük ve orta ölçekli gerekse büyük ölçekli firmaların uluslararası pazarlara açılmalarında, sermaye veya finansman bulmalarında da yardımcı olmalıdırlar. Ayrıca muhtemel uluslararası firma birleşmelerinde, satın alınmalarında ve satışlarda aracılık ederek hizmet alanlarını genişletip mali danışmanlık hizmetleri verebilir hale gelmelidirler.

Gümrük Birliği ve Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik sonucunda ilişkiler karşılıklı olarak bankacılık hizmetlerini de artıracaktır. Bu çerçevede artan iş talebine cevap

verilebilmesi için bankaların, sahip oldukları insan kaynaklarına değişen bankacılık hizmetlerini tanıtmasının yanı sıra Avrupa Birliği bankacılıksistemini de tanıtan eğitim programları düzenleyerek insansermayesinin kalitesi getiştirilmelidir.

Türk bankacılık sektörünün değişen müşteri tercihlerini karşılayabilmesi ve artan yatırım araçlarını tam anlamıyla kullanabilmesi, detaylı ve doğru' bilgi kaynaklarına doğrudan ve hızlı bir şekilde ulaşabilmeleri için stratejik planlar hazırlanmalı, pazar araştırma ve haber alma sistemleri oluşturularak mevcut piyasa riskleri düşünölmeli, yeni pazarlar bulunmalıdır.

Büyük yatırım gerektiren yeni teknolojileri tek tek almak yerine ortaklaşa satın almaya veya kiralamaya giderek mevcut kaynakların tam kapasiteyle kullanımı sağlanmalıdır. Tek ve küçük ölçekli bir bankaya pahalıolan yeni teknolojilere en az harcamayla piyasada herkesin ulaşması mümkün olabilmelidir.

3.3. TÜRK BANKACILIK SİSTEMİNİN AB'NE UYUM AÇISINDAN RİSKİN MİNİMİZASYONU

Avrupa bankacılık sistemiyle Türk Bankacılık sistemi arasındaki yasal düzenlemeler uyum açısından genelde yeterlidir. Birleşme halinde rekabet ortamını engelleyici çok fazla yasal farklılık mevcut değildir. Eksik olan bu yasal düzenlemeleri şu ana gruplarda toplamak mümkündür;

- Vergi düzenlemeleri; 1 Ocak 1993'tenberi yasalolarak oluşturulmuş. olan Tek Avrupa Finansal Pazarıyla bütünleşmeden ve tam rekabetten söz edebilmek için Türk Vergi Mevzuatının Birliğin Vergi Mevzuatıyla da bir anönce uyumlaştırılması gerekir.
- Tek Avrupa Finansal Pazarına entegrasyonun sağlanmasında yasal boşlukların mevcut olduğu, özellikle sigorta şirketleri, özel finans kuruluşları ve sermaye piyasası aracı kurumları alanında da bankacılık sistemindekine benzer yasal düzenlemeler getirilmelidir.
- Yukarıda belirtilen bankacılık faaliyetleri dışındaki hukuksal mevzuatlardaki boşlukların yanı sıra doğrudan Türk Bankacılık Mevzuatında henüz net olarak ortaya konulmayan kredi limitlerinin hesaplamasında muaf tutulan kredi işlemlerinin daraltılması ve konsolide denetim sistemi getirilmesi ile ilgili düzenlemeler de bir an önce gerçekleştirilmelidir.

Türk bankalarının Avrupa Birliğine uyumunda karşılaşılaçağı sorunlar yasal kaynaklı olmaktan çok yapısal ve ekonomik kaynaklıdır. Bu sorunları şu şekilde

gruplamak mümkündür:

- Türk Bankacılık sistemi Avrupa Birliği bankacılık sistemini etkileyemeyecek kadar küçüktür. Ayrıca Türk Bankacılık sisteminde yoğunlaşma oranının yüksek olması nedeniyle çok az sayıdaki banka sektörde belirleyici rol oynamaktadır. Böyle bir yapının sonucu olarak bankalar faaliyetlerini oligopolistik piyasa koşullarında sürdürmektedirler.

- Türk bankalarının, Avrupalı rakipleriyle karşılaştırıldığında, ölçekleri görece li olarak çok küçük kalmaktadır ve olabilecek serbest pazar koşullarında Dünya finans sektörünün devlerine karşı rekabet edebilmesi veya piyasada faaliyetlerini sürdürebilmesi çok güçtür. Bu nedenle Avrupa ile serbest rekabette şanslarını yükseltebilmek için iç pazarda birleşmeye veya ortak faaliyet grupları oluşturmaya yönelmelidirler.

- Bankalar, uluslararası faaliyetlerini artırarak gerek küçük ve orta ölçekli gerekse büyük ölçekli firmaların uluslararası pazarlara açılmalarında, sermaye veya finansman bulmalarında da yardımcı olmalıdırlar. Ayrıca muhtemel uluslararası firma birleşmelerinde, satın alınmalarında ve satışlarda aracılık ederek hizmet alanlarını genişletip mali danışmanlık hizmetleri verebilir hale gelmelidirler.

- Türk Bankacılık sisteminin artan rekabet sonucu bir taraftan yukarıda da belirtildiği gibi kar marjları azalırken diğer taraftan genel olarak giderlerinde artış olmasibeklenmektedir. Bankalar teknoloji destekli hizmet bankacılığına 1980'lerin ortalarından itibaren başladıkları için mevcut teknik sistemler, gelişen bilgi teknolojileri sonucu yenilenmek zorunda olup son yıllardaki yeni bankacılık hizmetleri yeni teknolojiler ile destekli oldukları için bu piyasalara girebilmek ve faaliyette bulunabilmek için bu sistemlere sahip olmak zorundadırlar.

- Bankacılık sektöründe artan dış rekabetle beraber iç pazardaki maaş ve ücretleri yukarıya doğru artırıcı bir baskı yapacağından zaten emek yoğun hizmet sektörlerden biri olan bankacılık sisteminde personel giderlerinin artışıyla toplam giderlerde de artma olacaktır.

- Gümrük Birliği ve Tam Üyelik sonucunda ilişkiler karşılıklı olarak bankacılık hizmetlerini de artıracaktır. Bu çerçevede artan iş talebine cevap verebilmesi için bankaların, sahip oldukları insan kaynaklarına değişen bankacılık hizmetlerini tanıtmasının yanı sıra Avrupa Birliği bankacılık sistemini de tanıtan eğitim programları düzenleyerek insan sermayesinin kalitesi geliştirilmelidir.

- Türk bankacılık sektörünün değişen müşteri tercihlerini karşılayabilmesi ve artan yatırım araçlarını tam anlamıyla kullanabilmesi, detaylı ve doğru bilgi kaynaklarına

doğrudan ve hızlı bir şekilde ulaşabilmeleri için stratejik planlar hazırlanmalı, pazar araştırma ve haber alma sistemleri oluşturularak mevcut piyasa riskleri düşürülmeli, yeni pazarlar bulunmalıdır.

Genel olarak Türk bankacılık sistemi mevduatbankacılığı ağırlıklı, oligopolistik piyasa koşullarında faaliyet gösteren, büyümeye yönelik politikalar yerine kar artışı ve aktif kalitesinin yükseltilmesi amacıyla yeniden yapılanma politikaları uygulayan, çok şubeli bir yapıya sahip, dinamik ve yeniliklere açık özellikler sergilemektedir.

Avrupa Birliği bankacılık sistemindeki bankalar genelde düşük kar oranlarıyla faaliyetlerini sürdürmektedir. Aşırı yasal düzenlemelerle oluşan düşük fiyat rekabetinin olduğu ülkelerdeki (örneğin İtalya, Fransa ve İspanya) bankalar Tek Pazar'ın etkisiyle etkinliklerini artırmışlardır. Özellikle Tek Finansal Pazar düzenlemeleriyle artan rekabet sonucunda, üye ülkelerdeki bankaların ortalama karlılık ve finansal oranlarının neşitlenmesi yolunda önemli mesafeler alınmıştır. Yoğunlaşma oranının çok yüksek olduğu Türk bankacılık sisteminde, bankaların karlılık oranları Avrupa bankalarının karlılık oranları Avrupa bankalarının karlılık oranlarından çok yüksektir.

Genel olarak Türkiye'de uygulanan ekonomik politikalar nedeniyle finans sektöründe yaşanan belirsizlikler ve uzun vadeye yayılmış planlar oluşturmakta güçlükler çekilmektedir. Bu durum, finans sektörünün en önemli kısmını oluşturan bankaların pazar riski ve sistematik riskinde artışa sebep olmakta, bankaların büyüme stratejileri önünde bir engel teşkil etmektedir.

Orta-Avrupa ve eski Sovyetler Birliğindeki siyasi rejimlerin yıkılmasıyla oluşan yeni dünya düzenindeki uluslararası bankacılık sisteminde yer alabilmek için özellikle yakın bölgelerdeki gelişmelerin duyarlılıkla takip edilmesi bir zorunluluk arz etmektedir. Türkiye'nin coğrafi konumunun sağladığı avantajlar ve ekonomik potansiyelinin harekete geçirilmesiyle, bölge ülkeleri ve diğer ülkelerin finans sistemleriyle entegrasyonu sağlanmalı.

3.4. BASEL DÜZENLEMELERİ İŞİĞİNDA BANKALARDA RİSK YÖNETİMİ

3.4.1. Basel Düzenlemeleri

Basel komitesi 1988 yılına Bankacılık sektörü üzerinde yapılan denetimleri belirli bir düzene bağlamak amacıyla risk ağırlıklı sermaye kriterlerini yürürlüğe koymuş ve bu uygulamayla 100'den fazla ülkede bankacılık sektörünü güçlendirmek ve bankaların

performans alanlarını belirlemek amaçlanmıştır. Özellikle OECD dışındaki ülkelerdeki bankalara verilen kısa vadeli kredilerin 20% risk ağırlığıyla değerlendirilirken uzun vadeli kredilere 100% ağırlık verilmesi uluslararası bankaların kısa vadeli kredilerde yoğunlaşmasını ve neticesinde 1997-98 yıllarındaki Asya krizini yaratmıştır. Anlaşmanın bankaların ekonomik riskin farkında olmalarına rağmen sermaye yapısını güçlendirmekte çekimser kalmaları sonucunda krizlerin neden-sonuç ekseninde kalmasını sağladığı yönünde yorumlar ciddi ağırlıktadır.

Haziran 1999 tarihinde Komite 1988 tarihli düzenlemenin yerini almak üzere yeni bir düzenleme taslağı hazırlamıştır. Risk duyarlılığı daha fazla olan yeni düzenlemeye ilgili taraflarca bildirilen görüşler doğrultusunda taslakta yapılan değişiklikler sonrasında Ocak 2001 'de düzenlemeye ilişkin ikinci taslak çalışma kamuoyuna sunulmuştur. Mayıs 2001 sonuna kadar ikinci taslağı ilişkin tekrardan ilgili görüşlerin toplanması ve 2001 yılı sonunda yeni sermaye düzenlemesinin yayımlanarak, 2004 yılında uygulamaya geçirilmesi planlanmıştır.

Ancak, uluslararası alanda konuyla ilgili yoğun tartışmalar gündeme gelmiş ve sürmektedir. Son olarak Komite 2003 yılı sonuna kadar düzenlemeye son halini vermeyi ve 2006 yılı sonuna kadar ülkelerin uygulamaya geçmek için hazır olmasını planlamaktadır. Komite üç yıllık bir geçiş döneminin yeterli olacağı görüşünde olmakla birlikte uluslararası alandaki tartışmalardan birisi de geçiş dönemi için bazı ülkelerde daha uzun bir zamana ihtiyaç duyulacağı konusudur.

Basel komitesi üye ülkelerin denetleyici mekanizmalarını içeren bir yaklaşımla "International Convergence of Capital Measurement and Capital Standards" isimli act'ı yayınlamıştır. Konsültasyon sonucunda da komite 1988 yılında Basel düzenlemesini yayınlamıştır. Düzenlemenin temel olarak üstünde durduğu 4 kıstas vardır.

- Sermayenin tanımlanması
- Risk ağırlıklı aktiflerin tanımlanması
- Sermayenin riskli aktifleri karşılaması için gerekli oran
- Bilanço dışı kalemlerin risk ağırlıklı aktiflere dönüştürülmesi

Basel 1 hakkındaki kritiklerde genel olarak kredi riskinin dağılımının sorgulandığı görülmektedir. Örnek olarak Türkiye ve Amerika'nın risk derecelendirilmesi ilk düzenlemede aynı sonucu vermektedir. Ayrıca Türkiye'nin bono arzları Çin ve Singapur

gibi ekonomisi daha istikrarlı ülkelere nazaran OECD üyesi olması sebebiyle daha iyi risk krite'rine sahiptir. Kurumlar açısından incelendiğinde GE veya Microsoft gibidev şirketlere verilen krediler yine 100% risk ağırlığına sahiptir.

Risk değerlendirmesi açısından da yaklaşım portföyün toplam riskine portföyü oluşturan aktiflerin risklerin toplamı şeklinde oluşmuştur. Fakat portföy yönetimi ile ilgili stratejiler açısından ciddi bir sıkıntı söz konusudur.

Hükümetlere verilen krediler 0% ağırlığına sahiptir. Bu krediler verilirken sadece OECD kriteri getirilmesi yaşanan Arjantin ve Rusya deneyimlerinden sonra ciddi eleştirilere açıktır. Ticari bankaların özel sektöre kredi açmak yerine sermaye maliyeti daha düşük olan ülke kredilerine yönelmesi dengesizlik unsurudur.

Sonuç olarak bakıldığında bankalara verilen kısa vadeli kredilerin 20% ağırlığa sahip olması, Asya'ya verilen \$ 380 milyar tutarındaki kredinin 60'ının 1 yıldan daha kısa vadeye sahip olmasına ve 1997 yılındaki krizin derinleşmesine yol açmıştır.

1988 tarihli düzenlemesindeki amaçlar korunmakla birlikte Basel Komitesi Ocak 2001 tarihli yeni sermaye düzenlemesinde yapılacak revizyonun aşağıdaki gözetim ve denetim hedeflerini karşılamasını sağlamaya kararlıdır: Buna göre yeni düzenleme;

• Finansal sistemde güvenliği ve sağlamlığı teşvik etmeyi sürdürmeli ve böylece yeri sermaye çerçevesi sistemdeki sermayenin mevcut genel düzeyini en azından korumalıdır.

- Rekabet eşitliğini artırmaya devam etmelidir,
- Risklerin ele alınmasına yönelik daha kapsamlı bir yaklaşım oluşturmalıdır ve
- Uluslararası faaliyet gösteren bankalar üzerinde yoğunlaşmalı, fakat temel ilkeler farklı karmaşıklık ve gelişmişlik düzeylerindeki bankalar için de geçerli olmalıdır.

Yeni düzenlemede temel olarak risk duyarlılığı daha fazla olan ve daha esnek bir yapının oluşturulması, sermaye gereği hesaplamasında risk duyarlılığının artırılması, düzenleyici yükümlülüklerde teşviklerin ve uyumluluğun artırılması amaçlanmıştır.

Düzenlemenin üç temel ayağı bulunmaktadır.

- Asgari sermaye gereği
- Sermaye yeterliliğinin denetimi
- Piyasa disiplini

Yeni düzenlemenin uygulama kapsamına baktığımızda, önemli bir özelliği

bankaların birbirlerine iştirakleriyle oluşan “banka gruplarını” da ayrıca ele almasıdır.

Asgari Sermaye: Yeni düzenlernede mevcut sermaye tanımı ve asgari sermaye yeterlilik oranının yüzde 8 olması koşulu aynı kalmıştır. Ancak rasyonun paydasında önemli değişiklikler yapılmıştır. Kredi riski daha detaylı tanımlanmış, piyasa riskinde değişiklik olmamış ve ilk defa faaliyet riskine de yer verilmiştir. Bilgisayar sistemlerinin çökmesi, dokümantasyon zayıflıkları gibi faaliyet risklerini de içine alan daha hassas bir risk ölçümü yapılabilmesi amaçlanmaktadır.

3.4.2. Sermaye Yeterliliğinin Denetimi

Denetimde amaç, bankaların doğru bir şekilde değerlendirilmiş risklerine karşılık tutmaları gereken sermayeyi belirleyecek birer dahili yöntemle sahip olduklarından emin olabilmektir.

Yeni düzenlemede gözetim ve denetim süreci için belirlenen ilkeler aşağıdadır. Bankalar sermaye seviyelerini koruyacak stratejiler geliştirmek ve risk yeterliliklerini ilişkilendiren bir süreç geliştirmekle

Denetim otoritesi bu süreç ve stratejileri incelemeli, değerlendirmeli, izlemeli ve gerektiğinde müdahale etmelidir.

Denetim otoritesi bankaların asgari sermaye yeterliliğine sahip olmasını sağlamalıdır.

Denetim otoritesi sermaye yeterliliği asgari oranın altına inmeden önce erken müdahalede bulunmalıdır.

Yeni yapıda piyasa disiplini bankaların daha şeffaf bir yapı sergilemeleri ile sağlanacaktır. Piyasa katılımcılarının bankaların risk yapıları ve sermaye yeterliliği pozisyonları konusunda daha fazla bilgi sahibi olabilmeleri için şeffaf bir yapı gerekmektedir. Yeni yapı bankaların kamuoyuna açıklamalarında kullanılmak üzere sermaye yeterliliğinin hesaplanması ve risklerin değerlendirilmesi de dahil olmak üzere bir kaç alanda gereken şartları ve önerileri ortaya koymaktadır.

- Risk yönetim sistemlerinin daha çok yeni olması uygulamaların bir süre sonra gündemden düşmesini getirebilir.
- Bankaların kendi sistemlerini kullanabilmesi belirsizlikte yaratabilir. Ülkelerin kendi denetleyici kurumlarına fazla yetki devri söz konusudur.
- Kompleks bir yapı bankacılık sistemlerinde zararlı işlemlere de yol açabilir.

- Bankaların çok azının kendi sistemlerini uygulama düzeyinde sorundur.
- Derecelendirme kuruluşlarının ne kadar etkin olduğu tartışması geçerlidir.
- Ayrıca derecelendirme kriterlerinin kendi içinde de bir çelişki söz konusudur. A+ ratingli bir kuruma verilen kredi risk ağırlığına sahipken AA-ratingli kuruma verilen kredi 20% risk ağırlığına sahiptir. Oysaki A+ dereceli kurumların bonolarında default oranı oldukça düşüktür.

- Bankaların kendi derecelendirme sistemlerini de unique hale getirme konusunda ciddi sıkıntı vardır.

- İlk düzenlemeye göre daha geliştirilmiş olmasına rağmen bankalara ve denetleyici kurumları çok yetki vermesi karmaşık yapısı sorun yaratmaya açıktır.

- Basel 2’de faiz riskine dönük bir eğilim söz konusudur. Gerek bankaların gerekse de denetleyici kurumların sensitiviy analizlerine önem verilmiştir. Gelişmekte olan ülkelerin aleyhine durum söz konusudur.

Kredi kurumları açısından uluslararası alanda ortak sermaye yeterliği düzenlemeleri önermesi amacıyla BIS nezdinde Cooke Komitesi (somadan adı Basle Komitesi olarak değiştirilmiştir) oluşturulmuştur. Bu komitenin düzenlemeleri ve önerileri 1988 yılında Cooke rasyosu ile başlamış olup halen yeni önerilerle ve güncellemelerle sürmektedir. Basle Komitesi’nin aldığı kararlar, tavsiye niteliğinde olup yasal yaptırımları yoktur. Ancak üye ülkelerin merkez bankaları bu tavsiye kararlarını kendi ülkelerinde mevzuatlar çıkararak yasalaştırmaktadırlar. Komİte tüm yabancı bankaların denetime tabi olması ve yeterli seviyede denetim uygulanmasını hedeflemektedir.

Basle Komitesi’ nin 1988 yılında çıkardığı ve 1993 yılına kadar uygulamaya geçilmesi gereken Basle Sermaye Düzenlemesi (Basle Capital Accord)²⁹ ile bankaların kredi riskine ilişkin tutmak zorunda oldukları asgari sermaye yükümlülükleri belirlenmiştir. Bu yükümlülüğün hesaplandığı orana Cooke rasyosu denmektedir ve bir bankanın sermayesinin risk ağırlıklandırılmış varlıklarına oranının minimum 8% olması gerekmektedir.

²⁹ Tebliğin orjinal adı “International Convergence of Capital Measurement and Capital Standads”tır ve Basle komitesi 15 Temmuz 1988 tarihli 11 No’lu yayını olup <http://www.bis.org/publ/bcbs04A.pdf> adresindedir. [CD07]

$$\text{SYR} = \frac{\text{Sermaye Tabanı}}{\text{Risk Ağırlıklı Aktifler}} \geq 8\%$$

Bu rasyoya göre sermaye iki bileşeni vardır. Birinci sermaye, ödenmiş sermaye, dağıtılmamış kar, kanuni yedek akçe ve ihtiyari yedek akçenin toplamıdır. İkincil sermaye ise sonsuz vadeli menkul kıymetler (perpetual securities), yeniden değerlendirme artış hesabı ve erken itfa edebilme opsiyonu ile çıkarılan 5 yıldan uzun vadeli borçlanma enstrümanlarıdır.

Bu düzenlemeye göre 8%'lik sermaye yeterliğinin en az yarısı birincil sermaye ile karşılanmalıdır. Bu düzenlernede yer alan koşullar, asgari koşullar olup anlaşmaya taraf olan ülkeler daha yüksek sınırlamalar uygulayabilirler. Örneğin, FDIC, 1991'de³⁰ yayınladığı tebliği ile birincil sermayenin toplam aktiflerin 3%'ünden daha az olamayacağı kararlaştırmıştır” Basle Sermaye Düzenlemesi ile başka kısıtlamalar da getirilmiştir. Örneğin, tek bir büyük risk, sermayenin 10%'unu, döviz pozisyonu ise sermayenin 25% 'ni ve büyük risklerin toplamı ise sermayenin 8 katını aşamaz.

SYR (Sermaye Yeterlik Rasyosu) formülü detaylı olarak gösterilirse;

Sermaye Tabanı

$$\text{SYR} = \frac{\text{Sermaye Tabanı}}{\text{Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gayrınakdi Krediler ve Yükümlülükler}}$$

Sermaye Tabanı = Ana Sermaye + Katkı Sermaye - Sermayeden İndirilen Değerler

Şekil 1: Sermaye Bileşenleri

³⁰ Federal Deposit Insurance Corporation (ABD Mevduat Sigorta Kurumu)

ANA SERMAYE

Ödenmiş Sermaye
Yasal Yedekler
Gönüllü Yedekler
Muhtemel Zararlar Karşılığı
Alınan Karlar
(-) Bilanço Zararı

KATKI SERMAYE

Genel kredi karşılığının, tasfiye olunacak alacaklar sonrası kalanı
Banka Sabit Kıymet Yeniden Değerleme Fonu
Alınan sermaye benzeri krediler
Menkul değerler değer artış fonu
Muhtemel riskler için ayrılan serbest karşılıklar

SERMAYEDEN İNDİRİLEN DEĞERLER

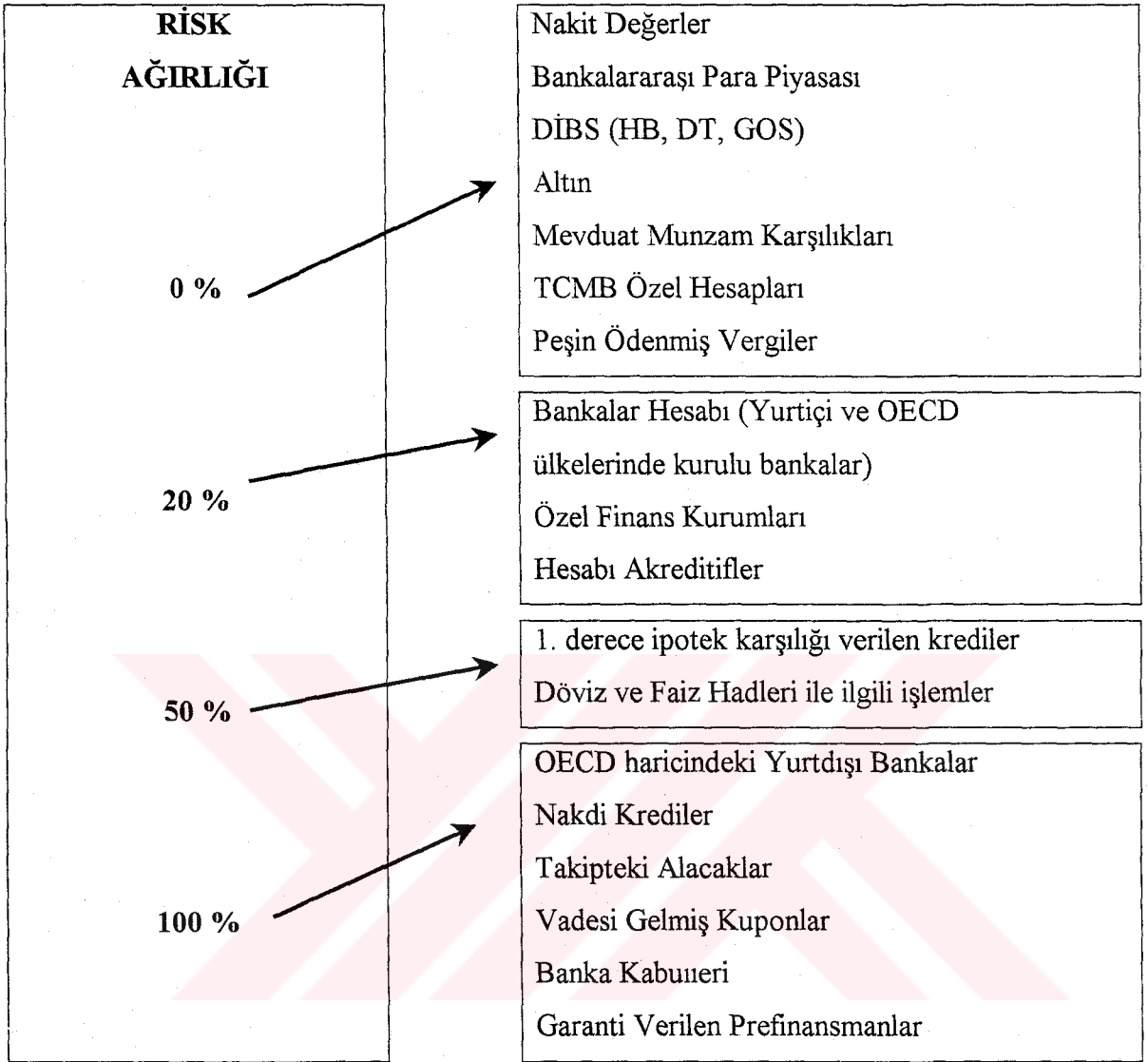
Konsolide edilmemiş mali iştirakler
Özel Maliyet Bedelleri
İlk Tesis Giderleri
Peşin Ödenmiş Değerler
Türkiye’de faaliyet gösteren diğer bankalara
Verilen “sermaye benzeri krediler”
Şerhiye

BIS’in 1996 Değişikliği ile birlikte Üçüncü Kuşak Sermaye³¹ tanımı getirilmiştir. Üçüncü kuşak sermaye yalnızca piyasa riski hesaplanırken sermaye tabanına eklenir.

Risk Ağırlıklı Varlıklar, varlık tipleri itibarıyla 4 gruba ayrılmış olup gruplara sırasıyla 0%, 20%, 50% ve 100% risk ağırlıkları tayin edilmiştir. Gruplar itibarıyla bazı önemli kalemleri şunlardır:

³¹ Tier-3 Capital: Herhangi bir teminatı olmayan, tamamı bankaya ödenmiş, en az iki yıl vadeli, Kummun (BDDK) izni olmaksızın vadesinden önce geri ödenmesi ve kapatılması veya mahsubu talep edilemeyen; yapılacak geri ödemenin, bankanın sermaye yeterliliği oranının 8%’ in altına düşmesine neden olması veya bu oranın zaten 8%’in altında olması durumunda, vadesi gelmiş olsa bile faizinin veya anaparasının geri ödenmesini engelleyici hükümler içeren, bankacılık ilke ve teamüllerine aykırı hüküm, şart ve kısıtlamaları taşımayan sözleşmelere dayalı sermaye benzeri borçları ifade eder.

Şekil 2: Kredi Risk Ağırlıkları

Kaynak: Vedat Güven, a.g.e., s.48

Sermaye Yeterlilik Rasyonunun paydasındaki Risk Ağırlıklı Varlıklar, Gaynakkı Krediler ve Yükümlülükler hesaplanırken yukarıda listelenen her bir kalemin meblağı ait olduğu gruptaki risk ağırlığı ile çarpılarak toplama eklenir. Örneğin, ağırlığı 0% olan Nakit Değerleri ele alındığında; bu kalem ne kadar büyük olursa olsun, 0% ile çarpılacağından sonucu da sıfır olacak, yani rasyonun paydasını büyütmeyecek, dolayısıyla da rasyoyu küçültmeyecektir. Ancak, banka, kaynaklarının büyük kısmını örneğin kredi vermek için kullanırsa, bu kalemin risk ağırlığı 100% olduğu için rasyonun paydasını daha ağırlıklı artıracak ve rasyonun değerini küçültücü etkisi de artar.

Herhangi bir kalemin risk ağırlığını belirlerken yalnızca o kalemin adına değil teminatına da bakmak gerekir. Örneğin, bir şirkete verilen kredinin risk ağırlığı 100%'dür.

Eğer kredinin teminatı olarak 1. dereceden ipotek alınırsa risk ağırlığı 50%, bir bankadan teminat mektubu veya harici garanti alınırsa risk ağırlığı 20%, yok eğer teminat olarak nakit, döviz, altın, HB veya DT alınırsa da risk ağırlığı 0% kabul edilir.

Söz konusu düzenlemeye yöneltilen eleştiriler ise aşağıdaki noktalarda özetlenebilir:

- Piyasa risklerinin (özellikle faiz ve kur riskleri) dikkate alınmaması
- Portföyü çeşitlendirmenin riski azaltıcı etkisinin olmaması
- Netleştirme için bir hesap bulunması
- Hedge işlemlerinin sermaye ihtiyacını artırılması ve
- Piyasa riskinin kayıtlı değerlerden hareketle belirlenmesi

Yukarıdaki noktalar göz önüne alındığında, Cooke Rasyosu'nun daha çok kredi riski ile sermayeyi ilişkilendirdiği görülür. Bu konuya yöneltilen bir diğer eleştiri ise, ülkelerin risk düzeylerinin sıfır olarak kullanılmasıdır. Düzenlemede, OECD ülkelerinin ihraç ettikleri borçlanma senetlerinin kredi riskinin sıfır olması kararlaştırılmıştır. Yani bir banka, portföyünde bulundurduğu örneğin General Motors Co.'ya ait bir finansman bonosunun risk ağırlığını 100% alırken, diğer taraftan ülke riskini tamamıyla gözardı ederek, herhangi bir OECD ülkesinin borçlanma senedinin risk ağırlığını 0% olarak uygulamaktadır. Bu çelişkili durumun yakın zamanda giderileceği, yani ülkelerin uluslararası derecelendirme notuna bağlı olarak borçlanma senetlerinin risk katsayıları uygulanmasına başlanacağı dikkate alınmalıdır. Bu konu, Türk bankalarını özellikle etkilemektedir. Herşeyden önce bilançoda mevcut bulunan TC.'nin (yabancı para) cinsinden ihraç ettiği borçlanma senetleri için bir risk ağırlığı kullanılacağından dolayı, bankaların sermaye yeterlik rasyoları düşecektir. Öte yandan bu borçlanma senetlerine yabancılar tarafından gösterilen talep çok azalacağından fiyatları düşecek dolayısıyla faizleri artacaktır.

Cooke rasyosunun nerdeyse yalnızca kredi riskine yönelik olması nedeniyle ortaya çıkan bir yanlış yorumlama örneği Latin Amerika dış borç krizidir. Amerikan bankaları, 1980'lerin başında Brezilya, Meksika gibi gelişen ülkelere borç vermede isteklidirler. Mevcut piyasa faizlerinden daha yüksek bir faiz ödemeye razı olmaları, Amerikan bankalarını bu piyasalara çekiyordu. Ancak bu bankalar kur riski, faiz oranı riski ve kredi riskinden de kaçınmak istiyorlardı. Hem yüksek faiz oranlarından yararlanmak hem de bu risklerden kaçınabilmek için Amerikan Bankaları Eurodollar cinsinden sendikasyon

kredilerini geliştirdiler. Bu tür krediler \$ cinsinden olduğu için kur riski içermiyorlardı. Değişken faizli olmalarından dolayı da faiz riski de taşıyorlardı. Borçlar hükümetlere verildiği için kredi riski de yoktu. Ancak 1980'lerin başında Amerika'da faiz oranları çok aşırı yükselince özellikle Brezilya ve Meksika borç faizlerini ödeyemez duruma düştüler. Böylece, piyasa riski kredi riskine dönüştü.

Özetle, Basle Sermaye Düzenlemesi'nin en önemli açığı, aksaklığı veya noksanı bankaların taşıdıkları piyasa riskine ilişkin olarak bulundurmaları gereken sermaye tutarıyla ilgili bir düzenleme içermediği söylenebilir. Bu probleme yönelik olarak Basle Komitesi, 1988 anlaşmasını revize ederek 1993 yılında bir dizi düzenlemeyi tartışmaya açmıştır. Tartışmaya açılan bu öneriler paketi, Standart Model Yaklaşımı (Standard Model Approach) adıyla anıyor. Bu yaklaşımda bankaların İşlemleri "bankacılık defteri" (banking book) ve "İşlem yada ticari defteri" (trading book) şeklinde ikiye ayrılmıştır. İki işlem türü birbirinden vade açısından ayrılmıştır. Bankacılık defterinde esas olarak kredi riskine maruz olan orta ve uzun vadeli krediler ile uzun vadeli yatırım olarak düşünölen menkul kıymet portföyü işlemleri, işlem defterinde ise piyasa riskine maruz olan, bankaların kısa vadede fiyat, kur ve faiz hareketlerinden yararlanarak kar etmek veya portföydeki diğer araçların risklerini azaltmak amacıyla yaptıkları işlemler bulunmaktadır. Standart Model Yaklaşımı ile bankaların yalnızca işlem defterinden kaynaklanan piyasa riskine karşılık asgari bir tutarda sermaye bulundurmaları öngörölmüştür.³² 1993 Standart Model Yaklaşımı Önerisi aşağıdaki gibi özetlenebilir;

İşlemlerin banka defteri ve işlem defteri diye ikiye ayrılması

İşlem defteri için faiz riski, kur riski, hisse senedi fiyatı riski ve mal fiyatı riski için risk değeri (value at risk) hesaplanması,

- Ayrı grupların risk değeri toplam risk değeri hesaplanması
- Faiz oranı riski için 13 adet vade aralığının tanımlanması,
- Faiz oranı riski için 13 adet vade aralığının tanımlanması,
- Bilanço içi ve bilanço dışı kalemler arasında netleştirme yapılması
- Döviz ve hisse senedi için 8% piyasa riski sermaye yükü tanımlanması
- Emtea için 15%'lik piyasa riski sermaye yükü tanımlanması

Modelde tanımlanmış olan dört risk grubunun izlerindeki ve aralarındaki

³² Güven, a.g.e., s.50

korelasyonların, dolayısıyla portföy çeşitlendirme etkilerinin dikkate alınmaması nedeni ile model eleştirmektedir. Ayrıca döviz cinsi ve hisse senedi ayrımı yapılmaksızın sabit bir sermaye yükü hesaplanması gerçekçi değildir. Örneğin, bir Amerikan bankası, \$1 milyon değerinde Kanada \$'ı pozisyonu da taşısa, Japon Yeni pozisyonu da taşısa veya TL pozisyonu da taşısa aynı sermaye yüküne maruz kalacaktır. Öte yandan, portföyüne AAA şirketinin de C risk kategorisindeki bir şirketin de hisse senedini alsa, karşılığında bulundurması gereken sermaye aynı olacağı belirtilmektedir.

Standart Metod, bankanın sermaye yükümlülüğünü hem kredi riski ile hem de piyasa riski ile ilişkilendiriyordu. Ancak özellikle risk gruplarının hem kendi içinde hem de aralarındaki korelasyonları dikkate almadığından sektördeki oyuncular tarafından çok sıcak karşılanmadı. Portföy çeşitlendirmesinin taşınan risk üzerinde azaltıcı etkisi hiç de gözardı edilebilecek boyutlarda değildir. Bu nedenle de piyasanın gereksinimi gerçek hayata daha uygun olan algoritmaları. Basle Komitesi'nin mali piyasaların işleyişine paralel, işlemlerin doğurdukları riskleri ölçmeye yönelik ve kullanım amaçlarına göre etkilerini ayırtılabilecek risk ölçüm yöntemlerini geliştirmesine gereksinim duyulmaktadır.

BIS'in bir yandan yeni düzenlemeler getirmesi; ama diğer taraftan sektörün sürekli daha da fazlasını istemesi karışıklıkları yaşanırken, bir yandan G-30'un yayınladığı rapor³³ bir yandan FED'in önerdiği Ön-Taahhüt Yaklaşımı³⁴ (Pre-commitment Approach), diğer yandan JP Morgan'ın geliştirdiği metodoloji³⁵ BIS'in daha kapsamlı, esnek ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırmaya yarayacak bir yönetmelik geliştirmesini gerektiriyordu,

G-30'un 1993 yılı Temmuz ayında yayınladığı rapor, 6 grupta toplam 24 adet öneriden oluşmaktadır. Bu rapor, özellikle risk yönetimi üzerinde yoğunlaşmakta ve üst yönetime hem net mesajlar vermekte, hem de önerilerde bulunmaktadır. Önerilerden 2 ile 9 arasındakiler, piyasa riski ile ilgilidirler ve pozisyonları günlük evalüe etmeyi, piyasa riskini ölçmek için risk değerinin kullanılmasını, stres testinin yapılmasını ve piyasa riskini ölçenlerle yönetenleri net bir şekilde birbirlerinden bağımsız hale getirilmesini önermektedir. Piyasa riski dışında, kredi riski, operasyonel risk muhasebe ve kamuya bilgi

³³ G-30; Global Derivatives Study Group, Derivatives . Practices and Principles, Temmuz 1993 <http://risk.ifci.ch/136160.htm> .

³⁴ Bu yöntemde bankalar gelecek dönem ne düzeyde risk taşıyacaklarına, dolayısıyla da ne kadar sermaye bulunduracaklarına bir öngöründe bulunarak kendileri karar vermektedirler. Gelecek dönemde taşınmış olan risk, öngörülen risk düzeyinden daha fazla olması durumunda cezai yaptırımlar uygulanmaktadır. Böylece bankalara risk seviyelerini kendi kendilerini düzenlemelerine yönelik insiyatiftanmış olmaktadır.

³⁵ JP Morgan 1994'te Riskmetrics™ metodolojisini teknik dökümanı ile birlikte yayınladı ve gereken veri kümesini de internet üzerinden herkesin ücretsiz olarak kullanımına sundu. <http://www.riskmetrics.com/rmcovv.html> [CD 11]

açıklama ile ilgili maddeler de yer alır. Raporun son kmaddeleri ise kanun koyuculara, düzenleyicilere ve denetçilere yönelik önerileri içeriyor.

Tablo 3: G-30 Tavsiyeleri

G-30 tavsiyeleri (Temmuz-1993)	
Genel Politikalar	1. Üst Yönetimin Sorumlulukları
Piyasa riski (değerleme, ölçme ve yönetme)	2. Günlük reeskont yapma 3. Evaluasyon yöntemleri 4. Gelir kaynaklarını belirleme 5. Piyasa riskini ölçme 6. Stres senaryoları uygulama 7. Yatırım ve fonlama tahminleri 8. Bağımsız piyasa riski yönetimi 9. Son kullanıcıların uygulama bilgisi
Kredi Riski (ölçme ve yönetme)	10. Kredi riskini ölçme 11. Kredi riskini konsolide etme 12. Bağımsız kredi riski yönetimi 13. Ana sözleşmeler 14. Kredi geliştirme
Uygulanabilirlik	15. Uygulanabilirliğin sağlanması
Yapı (sistemler, operasyonlar ve kontroller)	16. Profesyonel tecrübe 17. Sistemler 18. Yetki
Muhasebe ve Şeffaflık	19. Muhasebe uygulamaları 20. Kamuya bilgi açıklama
Gözetim, Denetim ve Düzenleme Yetkililerine Tavsiyeler	21. Netleştirme işlemleri 22. Yasal belirsizlikler 23. Vergi uygulamaları 24. Muhasebe standartları

Öte yandan JP Morgan'ın geliştirdiği risk ölçüm algoritması, birçok finansal kurumun kendi içlerinde geliştirdikleri, kendi risklerini ölçtükleri ve kendilerine özgü olan yöntemlerden yalnızca birisidir. Ancak JP Morgan bu yöntemi yalnızca kendi içinde saklamayıp 1994 yılında piyasaya ücretsiz olarak sunmuştur. Yöntemin nasıl uygulanacağı, yapılan kabullerin gerekçeleri, sonuçların yorumlanması ve parametrelerin açıklanması gibi konuları da internet üzerinden teknik döküman olarak yayınlaması piyasa oyuncularının, araştırmacıların, düzenleyicilerin, denetçilerin ve akademisyenlerin ilgisini çekmiş, üstüne bir de gereken verileri günlük olarak yine internet üzerinden ücretsiz olarak sununca artık herkes tarafından benimsenmeye başlanmış ve sektörde “benchmark” haline gelmiştir.

Yukarıdaki gelişmeler ışığında, BIS 1995 Nisan ayında Dahili Model Yaklaşımı'nı³⁶ geliştirip öneri halinde piyasaya sunmuştur.³⁷ Bu aşamada BIS'in yayınladığı hem Standart Model hem de Dahili Model Yaklaşımı mevcut idi ve i 1996 yılının Ocak ayında yayınladığı” 1996 Yılı Piyasa Riski Değişikliği”³⁸ ile bankalara ister Standart Metodu, isterlerse de belirli niteliksel ve sayısal kriterleri yerine getirmek kaydıyla kendi dahili modellerini geliştirmeleri seçeneğini sunmuştur.

Söz konusu 1998 başından itibaren yürürlüğe girdiğinden BIS-98 adıyla da anılmakla birlikte piyasada bu yönetmeliğin adı 1996 Değişikliği olarak bilinmektedir. Gelişmiş finansal piyasalarda 1 Ocak 1998'de yönetmelik gereği uygulanmaya başlanan risk değeri yöntemlerini, Türkiye finans piyasaları 4 yıl gecikme ile 1 Ocak 2002'de uygulamaya başlamıştır.

Dahili Model Yaklaşımı bankalara, piyasa riskine ilişkin sermaye yükümlülüğünü hesaplarken, kendi risk ölçümü modellerini kullanabilmeleri seçeneğini sunmuştur. Bu düzenlemeye göre bankalar, Standart Model veya Dahili Model yaklaşımlarından birini seçebilecek ve 1998-Ocak ayından itibaren ilgili kuralları uygulamaya başlayacaklardı. Bankalar Standart Modeli değil de kendi dahili modellerini kullanırlarsa, modeller için kendi ülkelerindeki denetim otoritelerinden onay almak durumundadırlar. Hem bu onayı alabilmek için hem de aldıkları onayları kaybetmemek için bankalar sayısal ve sayısal

³⁶ BIS, Internal Model-Based Approach, Nisan 1995, <http://www.bis.org/publlbcbsc224.pdf> [CDI2]

³⁷ BIS'in sektör ile arasındaki iletişim çok gelişkindir ve BIS sektörün nabzını iyi tutar. Yeni yayınlayacağı yönetmelikleri (veya önerileri) bir ön-öneri olarak yayınlar, belli bir süre geri bildirimleri toplar, ancak ondan sonra yönetmeliği yayınlar. Böylece yönetmelik daha yayınlanırken sektör tarafından genelde benimsenmiş olur.

³⁸ BIS, Amendment to the Capital Accord to Incorporate Market Risks - 1996 Amendment, Ocak 1996; <http://www.bis.org/publlbcbsc222.pdf> [CDI3] ve [CDI4]

olmayan bir dizi kıstasa uymak zorundadırlar. Aşağıda nicel ve nitel kıstaslar listesi sunulmaktadır.

Nicel Kıstaslar:

- RMD rakamı 10 iş günlük zaman dilimi için hesaplanır (RiskMetrics™, te 1 günlüktür).
- Güven aralığı 99%'dur (RiskMetrics™, te 95%'tir).
- Gözlem periyodu en az 1 senelik geçmiş dataya dayandırılmalıdır.
- Gözlem periyodu en azından her 3 ayda bir güncellenmelidir.
- Alt kategoriler arasında olduğu gibi kategoriler arasında da korelasyon tanımlanabilecektir.
- Risk değeri hesaplaması her gün yapılacaktır.
- Son 60 günün ortalaması bir katsayı (çarpım faktörü) ile çarpılacak ve bu büyüklük bir öncelik günün risk değeri rakamı ile karşılaştırılıp büyük olanı seçilecektir.
- Kredi kurumunun risk yönetim göstergeleri daha fazlasını gerektirmedikçe çarpım faktörü en az 3 olarak kabul edilmiştir.

Basle Komitesi'nin Çarpım Faktörü'nü kullanmasındaki amaç, öngörülü olmaktan kaynaklanır. Risk değeri yöntemi bir istatistiksel model olup piyasaları mükemmel biçimde temsil edemeyebilir. Normal olmayan dağılımlar, varsayım hatları, olağanüstü fiyat hareketleri, geçmiş dönemin temsil gücünün zayıf olması gibi konuların yaratabileceği sorunların olumsuz etkisinin giderilmesi amacıyla bu çarpım faktörü kullanılmaktadır. Patricia Oacson, David Maude ve William Perraudin yaptıkları araştırmada eğer $k=3$ olacak şekilde bir çarpım faktörü kullanılmazsa 99% güven aralığında hesaplanan risk değerinin sermayeyi geçebileceğini, $k=3$ olarak kullanmanın yeterli konuma sağlayacağını göstermişlerdir.

Geçmişe dayalı Kontrol Testlerinde (Backtesting), risk değeri rakamının aşıldığı gün sayısı belli bir sayıdan yüksek çıkarsa, penaltı uygulanarak 3 olan çarpım faktörü 4' e kadar yükseltilebilir. Aşım gün sayısı, 1 yıl içinde 0-4 arası olursa yeşil bölgedir ve sorun yoktur. Bu sayı 5-9 arasında olursa dahili modelin bir takım sorunlar içerdiği ve gözetim altında tutulması gerektiği kabul edilir. Bu bölgeye sarı bölge denir. Aşım gün sayısı yıl içinde 10' dan fazla ise, kırmızı bölgedir ve dahili modelin doğruluğuna ilişkin ciddi sorunlar var demektir.

Çarpım faktörünün 3 ile 4 arasında hangi değeri alacağına yönelik bir yıl içindeki

aşım sayısı ile olan ilişkisi aşağıdaki tablodaki sunulmaktadır.

Tablo 4: Aşım Sayısına Göre Çarpım Faktörleri

AŞIM SAYISI	ÇARPIM FAKTÖRÜ
4 veya daha az	3,00
5	3,40
6	3,50
7	3,65
8	3,75
9	3,85
10 ve daha çok	4,00

→ YEŞİL BÖLGE

→ SARI BÖLGE

→ KIRMIZI BÖLGE

ALARM

Nitel Kıstaslar:

- Banka, kendi risk yönetim sisteminin hazırlanması ve uygulamasından sorumlu bağımsız bir risk birimi oluşturması gerekir.
- Bu birim, düzenli backtesting programının uygulanması gerekir.
- Yönetim kurulu üyeleri ve üst düzey yöneticileri, risk kontrolünün bankacılık işinin gerekli bir parçası olduğu bilinci ile bu konuya gerekli tüm kaynakları ayırmalı ve risk kontrol süreci içinde aktif olarak görev almaları gerekir.
- Kurum içi risk ölçüm modeli olabildiğince bankanın günlük risk yönetim süreci ile bütünleştirilmesi gerekir.
- Risk ölçüm sistemi, bankanın işlem limitleri ve risk limitleri ile tutarlı olarak kullanılması gerekir.
- Düzenli olarak her türlü beklenmedik senaryoları içeren stres testleri uygulanması gerekir.
- Sözkonusu modellerin bankanın uyguladığı kendi stratejileri ve kontrol yöntemleri ile ne ölçüde bağdaştığı belirli aralıklarla gözden geçirilmesi gerekir
- Bankanın kendi iç denetim süreci içinde düzenli bir şekilde risk yönetim sisteminin bağımsız olarak değerlendirilmesi gerekir.

Basle Komitesi'nin, dolayısıyla BIS'in, bu düzenlemelerinden başka, FED'in, Avrupa Birliği'nin ve IOSCO'nun (International Organisation of Securities Commissions)* da çalışmaları vardır. Söz konusu çalışmalar risk yönetimi metodolojileri ile ilgili düzenlemeler olup temelde amaçlanan riskin izlenmesi, ölçümü ve risk ile özsermaye arasında ilişkinin oluşturulmasına dayanır.

FED'in 1995 yılında önerdiği Ön-Taahhüt Yaklaşımı'na göre kredi kurumları belli bir dönem için işlem defterinden dolayı uğrayabileceği en fazla zararı taahhüt edecek, bu tutar bankanın sermaye yükümlülüğüne baz oluşturacak ve bankanın uğradığı zarar, taahhüt edilen tutarı aşarsa çeşitli yaptırımlarla* (para cezası, kamuya açıklama yapma, ek sermaye yükümlülüğü vb.) karşı karşıya kalacaktır. Ön-Taahhüt yaklaşımı ile bankalar, ne kadar risk taşıyacaklarına ve dolayısıyla da ne kadar sermayeye sahip olmaları gerektiğine kendileri karar vermektedirler. Bu düşünce risk yönetim sistemlerinde yöneticilerin deneyim ve öngörülerinin vazgeçilmez olduğunu gösteriyor.

Avrupa Birliği Sermaye Yeterliği Direktifi ise BIS'in 1996 Değişikliği'ne paralellik gösteriyor.³⁹ Burada temel fark söz konusu direktif yalnızca bankalara değil aracı kurumlara da uygulanabilir olmasıdır.

3.4.3. Türkiye'de Risk Yönetimi Çalışmaları

Bankacılıkta Risk yönetiminin temel amacı, özellikle gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarında birinci derecede önemli rol oynayan bankacılık sisteminin temel ekonomik fonksiyonunu yerine getirme sürecinde devamlılığının sağlanmasıdır. Bu konu ile ilgili düzenle 4389 sayılı Bankalar Kanunu'muzun 9 ve 13. maddelerinde yerini almaktadır.

Bu amaca yönelik olarak, T.C. Başbakanlık Hazine Müsteşarlığı Banka ve Kambiyo Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan, 27.06.2000 tarihli "Taslak Genelge", TBB'nce bankalarımıza gönderilerek görüş istenmiştir. Söz konusu genelgenin temel özellikleri aşağıda sunulmaktadır:

- i- Kredi kurumlarının risk yönetiminde kullanacağı yöntemler BDDK'nce

* www.iosco.org

* (para cezası, kamuya açıklama yapma, ek sermaye yükümlülüğü vb.)

³⁹ Hogan, W. P.; "International Capital Adequacy Standards" Sydney Üniversitesi Ekonomi Bölümü, 1990, <http://netec.mcc.ac.uk/BibEc/data/Papers/fthsydnc 146.html>

(Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu)** ıkarılacak genelgelerle belirlenir.

ii- İç denetim sistemleri konusunda kredi kurumları aşağıdaki konular üzerinde yođunlaŐırlar.

- Kredi kurumlarınca gözetim amaçlı hazırlanmasına ilişkin kontroller
- Mevzuat hükümlerine uygunluğun sağlanmasına ilişkin aşağıdaki alanlarda kontroller yapılır.

Kredi karŐılıkları

Büyük riskler

Dolaylı krediler

Sermaye yeterliği

Likidite yükümlülükleri

Döviz pozisyonu

- Muhasebe ve Yönetim Bilgilendirme Sistemine ilişkin kontroller
- Aktif kalitesinin devamlılığına ilişkin kontroller
- İlgili departmanların kontrolü

Krediler ve dış ticaret finansmanı

Bankacılık hizmetleri

Hazine faaliyetleri

Mali yatırımlar

Diğer (Saklama, müşteri fonlarının yönetimi, danışmanlık, birleşmeler)

- Bilgi Sistemine ilişkin kontroller
- Beklenmedik Durum Planlamasına ait kontroller
- Kara para aklanmasının  nlenmesine ilişkin kontroller

BDDK'nın İç Denetim ve Risk Yönetimi'ne Dair Yönetmelik'i ve Türkiye'de uygulamaları ile ilgili detaylı analiz ve yorumları son bölümde incelenmiŐtir.

** Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu

riski ile sermayeleri arasında daha sağlıklı bir ilişkilendirme yapılabilecektir. Böylelikle, daha doğru kredi fiyatlaması sağlanabilecektir.

Yeni düzenleme hakkındaki taslak, bankaların risk profillerine göre farklı yöntemler uygulanmasını önererek, düzenlemenin yalnızca uluslararası faaliyet gösteren karmaşık yapıli bankalara değil, gelişmekte olan ülkelerdeki bankalara da hitap etmesini sağlamaktadır. Riskin ölçümü ve yönetimi konularında içsel yöntemlerin kullanımına esneklik getirilmekle beraber, yöntemlerin güvenilirliğinin ve sağlamlığının denetlenmesi ile şeffaflık zorunlu tutulmaktadır. Artık her bir risk kategorisini ölçmek, yönetmek ve entegre etmek için teknik bir alt yapı kurulması zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Bir OECD üyesi olarak Türkiye'nin bugün için aldığı ülke risk ağırlığı (0%) ve banka risk ağırlığı (20%) yeni düzenleme ile artacaktır. Türkiye'nin bugün için sahip olduğu uzun vadeli yatırım notu S&P'ye göre B- olup risk ağırlığı 100% kategorisinde olacaktır. Bu durum Türk devletinin, Türk bankalarının ve özel sektörünün dış borçlanma maliyetini, sonuçta da toplam borçlanma maliyetini artıracaktır.

Türk bankalarınca alınabilecek önlemler:⁴⁰

- Gözetim ve Denetim otoritesinin, BIS kuralları çerçevesinde Türkiye'de uygulanabilir risk ağırlıklarına dayalı minimum sermaye yeterliğini belirleme yaklaşımı geliştirmesine bankaların katkıda bulunmasında yarar vardır.
- Bankaların risklerini, uluslararası kabul görmüş, mukayese edilebilir olan yöntemlere dayanarak ölçüp ölçmedikleri, önümüzdeki dönemde bankaların derecelendirilmelerinde büyük önem taşıyacaktır. Bu nedenle Türk bankalarının kendi iç risk değerlendirme modellerini geliştirip uygulayarak, uluslararası standartlara yaklaşma yönünde çaba göstermesi gerekmektedir.
- Bankaların, risk ölçümü için gerekli veri tabanını doğru tanımlayarak oluşturmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, BDDK'nın böyle bir veri tabanının sağlaması gereken en az koşulları belirlemesi yararlı olacaktır.
- Her bankanın risk değerlendirme modelini seçme özgürlüğü olmalıdır. Ancak, kullanılan modelin BIS çerçevesi içinde sağlaması gereken koşulların da BDDK tarafından belirlenmesi uygun olacaktır. Ayrıca BDDK'nın, banka modellerini bu amaçla sınaama yetkisini etkin bir şekilde kullanması gerekir.

⁴⁰ Güven a.g.e., s.157.

- Gerek risk değerleme modelinin geliştirilmesi, gerek veri tabanının oluşturulması, gerekse uygulamanın başarılı olabilmesi yönündeki çalışmalar, bankalar için önemli bir maliyet oluşturacaktır. Bu konuda bankaların kendi aralarında yapabilecekleri işbirliğinin yanında, ortak bir eğitim programı ile bu alanda çalışacak nitelikli eleman yetiştirilmesi yararlı olacaktır.

Öte yandan Basel'in yeni düzenlenmesi uzun süreli değerlendirmeyi içermesine rağmen sermaye yeterliliği kapsamında eleştiriler varlığını sürdürmektedir. Kritikleri aşağıdaki Şekilde belirtmek mümkündür. Risk yönetim sistemlerinin daha çok yeni olması uygulamaların bir süre emden düşmesini getirebilir.

SONUÇ

Türkiye’de 1980’li yıllardan beri ekonomiye hakim olan yüksek enflasyon 1989 yılındaki para programı ile yüksek faiz oranları aracılığı ile yabancı sermaye çekme çabaları aşırı değerlenmiş TL politikası ve yabancı sermayenin portföy yatırımlarında yoğunlaşması duran varlık yatırımlarına kanalize edilememesi USD bazında yüksek faizlerin ödenmesi ard arda yaşanan ekonomik krizlerle sonuçlanmıştır. Özellikle dış açığın azaltılması ile 1994 yılında alınan devalüasyon ve 5 Nisan kararları da krizleri durduramamış 1997, 1998 ve 2001 yılında krizler adeta kalıcı olmuştur.

Olumsuz ekonomik gelişmelerden en çok bankacılık sektörü etkilenmiş, özellikle geri dönüşü yavaşlayan krediler, döviz pozisyonlar, kaynak maliyeti nedeniyle sermaye yapısı bozulan bankalar yok edici risklerle karşı karşıya kalmışlardır. 5 Nisan kararları ile mevduata getirilen %100 güvencenin sürdürülmesi buna karşı krediler için bir sigorta sisteminin olmayışı (teminatların da yetersiz kalması) bankaların likidite ve sermaye yapısında önemli sorunlara yol açmıştır. Böylece Aralık 1999’da TMSF özel bankaların fona devri sürecini başlatmış, bu da sistemde önemli hasarlara yol açmıştır. Ancak kamu bankaları’ndaki görev zararları, politik ve yönetim hataları Türk bankacılık sisteminin yeniden yapılandırmaya zorunlu kılmıştır.

Öte yandan globalleşme ve artan uluslararası rekabet sonucu bankacılık sektörü gelişen teknoloji, deregülasyon geliştirilmiş ürün ve hizmet sunan bir sektör niteliği kazanmıştır. Söz konusu risklerin yönetimi açısından sektörün gözetim ve denetiminin etkin sürdürülmesi gerekir.

Yukarıda belirtilen nedenlerle uluslararası finansal kuruluşlar önderliğinde risk yönetim sistem ve teknolojileri geliştirmektedir. Bunların başında BIS geliyor. 1988 yılında adigeçen kurumun yayınladığı risk yönetim yönergesi sermaye yeterliğinin ölçülmesi konusunda başlangıç oluşturmaktadır. Söz konusu yönerge sektördeki gelişmeler göz önüne alınarak 1993 ve 1996 yıllarında revize edilmiştir.

Teknolojik gelişmelerle desteklenen finansal pazarlarda yeni ürün, yöntem ve Pazar arayışları revize edilen düzenlemeleri de yetersiz kalmıştır. Böylece BIS başta Merkez Bankaları ve akademik kuruluşlar olmak üzere ilgili çevrelerle ortak çalışma ve görüş alışverişi gerekli ortam ve koşulları yaratmaya çalışmaktadır. Ülkemizde de bu yönde faaliyetler hızlanmış ve hedef alınan 2006 yılında entegrasyon çalışmalarının tamamlanması beklenmektedir.

Türkiye’de bankalar uluslararası piyasalardaki gelişmeleri de dikkate alarak her türlü riske karşı kendilerini güvenceye almak amacıyla risk yönetim sistemi oluşturmaktadır. Bankalar kurulan sistemi günün koşullarına uyarlayarak iç ve dış tehlikelere karşı korunma ve Dünya Bankacılık sistemi ile entegre olma şansını kullanmak istemektedirler.

KAYNAKÇA

ACTIVE Araştırma Grubu "21. Yüzyılda Finansal Riskin Ölçülmesi" Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 9, Ekim-Kasım 1999.

AKGÜÇ, Öztin; "Kredi Taleplerinin Değerlendirilmesi" Arayış Yayıncılık, 6. Baskı, İstanbul 2000.

AKSEL, H. Kaan; "Kredi Risklerinin Ölçümünde Kullanılan Temel Yöntemler" Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 26, Eylül-Ekim 2002.

ALKİN, Emre; SAVAŞ, Tuğrul; AKMAN, Vedat; "Bankalarda Risk Yönetimine Giriş" Çetin Matbaacılık, İstanbul, Mayıs 2001.

APAK Sudi "Uluslararası Finansal Teknikler" Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul 1995.

BABUÇÇU Şenol "Bankacılıkta Risk Derecelendirmesi (Rating) ve Türk Bankacılık Sektörüne Uygulaması" SPK Yayın No:94, Ekim 1997.

BERK, Niyazi; "Bankalarda Pazara Yönelik Kredi Yönetimi" Beta Yayınevi, İstanbul 2002.

BERK, Niyazi; "Finansal Yönetim" Türkmen Kitabevi, İstanbul 2002.

BERKOWITZ, Jeremy and O'BRIEN James; "How Accurate Value at Risk Models at Commercial Banks" The Journal of Finance, Vol LVII No:3, June 2002.

BIS (Bank for International Settlement)

BORDO, M.D.; "Financial Crises, Stock Market Crashes and the Money Supply: Some International Evidence, 1870-1933" F. Capie-G.E. Wood, Ed, Financial Crises and the World Banking System, Macmillan, 1986.

CAOINETTE, John B; ALTMAN Edward I., NARAYANAN Paul "Managing Credit Risk"
John Wiley & Sons, Inc. 1998.

CEYLAN, Ali; "İşletmelerde Finansal Yönetim, Ekin Kitabevi Yay., IV. Baskı, Bursa
1995.

CLARKE, Sally; "Kurum Çapında Risk Yönetimi: Anahtar Kavram Entegrasyon" Active
Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 19, Temmuz-Ağustos 2001.

Credit Suisse First Boston "Turkish Banks" Updated on Recapitalisation Plan, February
2002.

ÇELİK, Faik; EKİNCİ, Mehmet Behzat; "Türkiye'de Bankacılık Krizlerinin
Önlanmasinde Risk Yönetiminin Yetersizliği, Stratejik Bir Yaklaşım" Active Bankacılık
ve Finans Dergisi, Sayı 23, Mart-Nisan 2002.

DELİKANLI, Uğur; "Finansal Kıymetlerden Kaynaklanan Faiz Riski ve Sermaye
Yeterliliği" Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 11, Şubat-Mart 2000.

DEMİRGÜÇ, Aslı; Kunt and Detragiache Enrica" The Determinants of Banking Crises:
Evidence from Developed and Developing Countries" Mayıs 1997.

Doleitte & Touche "Risk Yönetimi Haber Bülteni" Değişik sayılar, 2001-2002.

ERISK, Learning; "Barings Banks, Case Study <http://www.berisk.com>

ERZAN, Refik; AKÇAY, Cevdet; YOLALAN, Reha; "Kuşbakışı Türk Bankacılık
Sektörü" Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı 17, Mart-Nisan 2001.

GOMES, Jakson; "Developing a Risk Control Framework" T.B.B & Institute for
International Finance Conference, February 2001

GÜMÜŞELİ, Saniye; “Döviz Kuru ve Faiz Oranı Risklerinden Korunma Teknikleri” T.B.B. Yayın No:179, Ankara 1994.

GÜVEN, Vedat; “Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sistemindeki Uygulamalar, Doktora Tezi, M.U.BSE, İstanbul 2003.

HARRINGTON R. “Aset and Liability Management by Banks” Trends in Banking Structure and Regulation in OECD Countries, OECD, 1987.

İMKB, Araştırma, Yayın ve Eğitim Müdürlüğü “Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu” Temmuz 1993.

İMKB Araştırma, Yayın ve Eğitim Müdürlüğü “Sermaye Piyasası ve Borsa Temel Bilgiler Kılavuzu” Temmuz 1993, s.1.

KARACAN, Ali İhsan; “Bankacılık ve Kriz” Creative Yayıncılık, İstanbul 1997

KINDLEBERGER C.P. “Manias, Panics and Crashes: A History of Financial Crises” Basic Books, 1978

KOLB, W. Robert; RODRIGUEZ, J. Ricardo; “Finansal Yönetim” SPK Yayın No:35, Ekim 1996

MALKAY, Robert J.; “Derivatives and Systemic Risk; İssveç, Views and Analysis”, Research in Financial Services Private and Public Policy (der) George Kaufman, Cilt 7, JAI Press Inc. 1995.

ÖZDEMİR, Ayşe; ÖZDEMİR, Erkan; “Bankacılık Krizlerinin Kritiği: Uluslararası Literatür Açısından Bir Değerlendirme” Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı:9, Ekim-Kasım 1999.

PARASIZ, İlker; “Para-Banka ve Finansal Piyasalar” Ezgi Kitapevi. G. Baskı, Bursa 1997

SCHWARTZ A.C. "Real and Pseuda-Financial Crises" Financial Crises and World Banking System, F. Capie-G.E. Wood Ed., Macmilan, 1986.

SEZGIN, Cüneyt; TÜZÜN, Yasemin; "Dünyada ve Türkiye'de Piyasa Riski Yönetimi Uygulamaları" Active Bankacılık ve Finans Dergisi, Sayı:17, Mart-Nisan 2001.

ŞAHİN, Hasan; "Riskteki Değer (Value at Risk VAR) ve İ.M.K. Borsasına Uygulaması." Ankara Üniv. S.b.f. Tartışma Metinleri No:35, Kasım 2002.

T.B.B. "Bankacılar" Değişik Sayılar, 1999-2000.

T.B.B. "Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler" Basle Bankacılık Gözetim ve Denetim Komitesi, 1999.

TULGAR, Koray; "Ticari Bankalarda Aktif-Pasif Yönetimi" T.B.B., 1993.

YAZICI, Zeynep ve diğerleri; "Yüksek Enflasyondan Düşük Enflasyona Geçiş Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü" İktisat, İşletme ve Finans Dergisi, Yıl:15, Eylül 2000